

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ
ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ**

Виконала: студентка IV курсу,
групи 6.0539
спеціальності 053– Психологія
освітня програма: Психологія
Мещерякова Каріна Сергіївна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Паскевська Ю.А.
Рецензент: д.псих.н., професор кафедри
психології Ткалич М.Г.

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Мещерякова Каріна Сергіївна

Тема роботи Психологічні особливості осіб, які скоїли тяжкі злочини
керівник роботи Паскевська Ю.А.к.психол.н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «22» 02 2023 року № 341-с

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати зміст та сутність психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини; розглянути типологію осіб, які скоїли злочин; теоретично дослідити девіантну поведінку у якості чинника, що обумовлює виникнення акцентуацій у злочинця; розробити систему методики дослідження психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.
5. Перелік графічного матеріалу: 4 таблиці, 4 рисунка
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Паскевська Ю.А, доцент		
Розділ 1	Паскевська Ю.А, доцент		
Розділ 2	Паскевська Ю.А, доцент		
Розділ 3	Паскевська Ю.А, доцент		
Висновки	Паскевська Ю.А, доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий-березень 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
5	Написання висновків	травень 2022 р.	Виконано
6	Передзахист	травень 2023 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	травень 2023 р.	Виконано

Студент _____ К.С. Мещерякова

Керівник роботи _____ Ю.А. Паскевська

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 47 сторінок, 4 таблиці, 4 рисунка, 30 джерела, 4 додатки.

Об'єкт дослідження – прояви особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Предмет дослідження – психологічні особливості особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Мета роботи – аналіз психологічної характеристики особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Гіпотеза дослідження: Передбачаємо, що застосування розробленої системи методик для діагностування психологічних особливостей злочинців може призвести до зниження рівня злочинності.

Методи дослідження: системний; діалектичний; функціональний; логічний.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- Проаналізовано зміст та сутність психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.
- Розглянуто типологію осіб, які скоїли злочин.
- Теоретично досліджено девіантну поведінку у якості чинника, що обумовлює виникнення акцентуацій у злочинця.
- Розроблено систему методики дослідження психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.

Робота має велике практичне значення у різних сферах, таких як кримінальне правосуддя, психологія та криміналістика, оскільки вона створює основу для подальших досліджень, що присвячені даній проблемі.

**ЗЛОЧИНЕЦЬ, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ,
ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, МЕТОДИКИ**

SUMMARY

Meshcheriakova K.S. The psychological features of people who have committed serious crimes.

The qualifying work consists of 47 pages, 4 illustrations, 4 tables, 30 sources.

The qualifying work gives the topic and issues of psychological features of people who have committed serious crimes were studied and analyzed in detail.

The research object: the object of the study is the manifestations of a personality who has committed a serious crime.

The research subject: the psychological features of person who have committed serious crimes.

The research goal: to analyze the psychological characteristics of a person who has committed a serious crime.

The research hypothesis: we assume that the use of the developed system of methods for diagnosing the psychological characteristics of criminals can lead to a decrease in the level of crime.

Research methods: systematic; dialectical; functional; logical.

The scientific novelty of the study is that:

- The content and essence of the psychological features of people who have committed serious crimes are analyzed.

- The typology of people who committed a crime was considered.

- Deviant behavior is theoretically investigated as a factor that determines the occurrence of accentuations in a criminal.

- A system of methods for researching the psychological features of people who have committed serious crimes has been developed.

CRIMINAL, PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CRIMINALS,
TYPOLOGY OF CRIMINALS, DEVIANT BEHAVIOR, METHODS.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ.....	9
1.1. Проблема особистості злочинця як об'єкт психологічного дослідження.....	9
1.2. Типологія осіб, які скоїли тяжкі злочини.....	20
1.4. Девіантна поведінка як чинник, що обумовлює виникнення злочинності...24	
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ.....	31
2.1.Методика визначення психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.....	31
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	38
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	45
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку України як незалежної правової держави викликає занепокоєння підвищення рівня злочинності в суспільстві. Одним із засобів ефективної боротьби зі злочинністю, забезпечення безпеки громадян є створення не тільки системи контролю, а й впливу на суб'єктів злочинної діяльності. Злочинність та її окремий прояв — злочин — не можуть бути достатньою мірою вивчені, а тим більше пояснені без звернення до того, хто їх вчиняє. Вихідною одиницею аналізу тут виступає людина як носій розуму і представник суспільства. У загальноправовому контексті людина виглядає особою — суб'єктом злочину, а в психологічному контексті — особистістю, що вчинила злочин.

У злочинців у процесі злочинної діяльності виробляються своєрідні вміння та навички, звички й схильності, тобто «злочинний» почерк. Схильність до скоєння злочинів певним способом – передумова злочинної професіоналізації. Знання специфіки способів професійної злочинної діяльності – ключ до виявлення винних. Про особистість злочинця необхідно говорити в тому разі, коли йдеться про певну систему злочинних дій. Це зумовлено тим, що особистість формується в процесі діяльності (зокрема, злочинної). Здійснення злочинних дій позначається на психологічній структурі особистості, виникненні у неї антигромадської спрямованості (установки) [1].

Об'єкт дослідження – прояви особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Предмет дослідження – психологічні особливості особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Мета дослідження – аналіз психологічної характеристики особистості, яка скоїла тяжкий злочин.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст та сутність психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.

2. Розглянути типологію осіб, які скоїли злочин.
3. Теоретично дослідити девіантну поведінку у якості чинника, що обумовлює виникнення акцентуацій у злочинця.
4. Розробити систему методики дослідження психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.

Методи дослідження: для досягнення поставленої мети в процесі дипломної роботи використані такі методи: системний – для комплексного розгляду складових предмета дослідження, елементів як єдиного цілого; діалектичний метод – для дослідження елементів та ознак складів злочинів, зокрема при з'ясуванні співвідношення між окремими формами зовнішнього прояву умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень; функціональний – для з'ясування змісту об'єктивних чи суб'єктивних ознак досліджуваних складів злочинів; логічний – для тлумачення окремих понять обставин, що пом'якшують покарання та низки інших.

У якості одних з найбільш ефективних у вивченні психологічних особливостей злочинців, у роботі буде розглянуто опитувальник Мінімульт, «Шкала депресії Бека», методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації» та особистісний опитувальник «НПН-А».

Теоретична гіпотеза: Передбачаємо, що застосування розробленої системи методик для діагностування психологічних особливостей злочинців може призвести до зниження рівня злочинності.

На наукову новизну даної теми вказує те, що вивчення психології особистості, яка вчинила злочин стоїть на одному з перших місць в методах запобігання злочину.

Дослідження психологічних особливостей правопорушника можуть допомогти спеціалістам, які працюють зі злочинцями, краще зрозуміти мотиви девіантної поведінки, регулювати взаємовідносини з ними, виявляти індивідуальність особистості.

Кожен восьмий злочин у країні - це насильницький злочин (12,5%) і майже кожен восьмий корисливо-насильницький (11,9%), що свідчить про практичну значущість цього дослідження.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 30 найменувань та додатків А, Б, В, Г. Робота містить 4 таблиці та 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

1.1. Проблема особистості злочинця як об'єкт психологічного дослідження

Особистість у психології – це прояв соціальної якості людини, яка утворюється через інтеграцію психологічних властивостей під час соціалізації, і виконання сукупності соціальних ролей.

Особистість злочинця відрізняється від особистості законослухняної людини суспільною небезпекою, їй притаманні злочинні потреби та мотивації, емоційно вольові деформації та негативні соціальні інтереси.

Особистість злочинця буде відображенням своєрідної соціальної якості людини, яка здійснила кримінальний вчинок. До того ж специфічна сутність особистості злочинця полягає в тому, що в особливостях його психічного складу є визнані індивідуальні особливості, які виражають внутрішні передумови асоціальної поведінки. Особистість злочинця справедливо визначається як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в юридичній психології. Метою дослідження такої особистості є вивчення типових особливостей, притаманних досліджуваному об'єкту, причин та закономірностей їх виникнення та розвитку, шляхів виправлення. З огляду на мету, досить природнім є той факт, що, вивчаючи особистість злочинця, юридичні психологи намагаються встановити те типове, що є в кожному з них.

Зазначене дозволяє запропонувати наступне визначення особистості злочинця – свідомий суб'єкт, носій сукупності біологічно зумовлених і соціально детермінованих якостей і властивостей, поведінка якого визначається антисуспільною спрямованістю, що сформувалась під впливом певних суспільно-політичних, економічних і соціокультурних умов.

Центральним питанням даної проблеми є співвідношення наслідуваних (біологічних) та набутих особливостей у детермінації злочинної поведінки, і у зв'язку з цим — можливості та межі корекції особистості правопорушника. Розв'язання цих проблем багато в чому базується на двох історичних напрямках учення про природу правопорушень — про роль соціального та біологічного чинників. Представники одного з них абсолютизують значення вроджених якостей (З. Фрейд, Ч. Ломброзо, У. Шелдон, О. Лазурський, Е. Фромм), інші — визначають детермінацію злочинної поведінки виключно шляхом соціального (Д. Уотсон, Г. Лебон, Й. Дюркгейм, Г. Тард, В. Бехтерев). Відомі також спроби механічного поєднання дії біологічних і соціальних причин злочинності [2].

Принципова позиція сучасної психології полягає у визнанні соціального і біологічного в людській природі, які не протистоять, тим більш — не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Але при встановленні причин конкретної соціально важливої дії, у тому числі - правопорушення, визначальним є соціальне. Воно активно впливає на індивідуальні особливості людини, детермінуючи зміст, сутність поведінки. Біологічне — лише динамічний, функціональний бік дії, тобто — біологічні чинники є умовою дії соціальних причин. У психологічних теоріях особистості біологічному надається сенс «платформи», першооснови [3].

У процесі життєдіяльності, навчання та виховання людина набуває соціальних властивостей, що притаманні тільки їй, і стає індивідуально неповторною. Тобто біологічне — це умова розвитку людини як особистості.. Соціальне і біологічне являють собою інтегративну єдність, яку неможливо розділити.

Біологічні особливості можуть набувати змістовності в окремих випадках, наприклад, у поведінці неповнолітніх. Наявність критичних фаз розвитку, несталості емоційно вольової сфери не можуть не впливати на вчинки, а несформованість соціальних властивостей особистості призводить до недостатнього самоконтролю. У результаті створюється хибне враження про

виключну роль вікових особливостей при вчиненні злочинів. Насправді ж слід говорити не про вікові особливості як такі, а про «відхилення» у формуванні особистості, зумовлені різноманітними причинами.

Не менш важливим є правильне розуміння співвідношення соціального і біологічного стосовно граничних станів психіки, зокрема — психопатії в межах осудності. Відомо, що психопатія — аномалія характеру, у певних випадках зумовлена вродженими аномаліями мозку. У несприятливих умовах оточення притаманна психопатам вибуховість, підвищена емоційна збудливість, подразливість призводить до вчинення злочинів, у тому числі і в стані сильного душевного хвилювання. Але це не означає, що саме хвороба є причиною злочину.

Можна навести інший приклад, коли граничні стани психіки набувають кримінологічної значущості. Відомо, що серед неповнолітніх правопорушників чимало осіб із затримками інтелектуального розвитку. Вони формально досягли віку кримінальної відповідальності, осудні, але не здатні правильно оцінювати соціальну вагомість своєї поведінки, прийняти правильне рішення при виборі лінії поведінки в складній ситуації. Встановлення невідповідності паспортного і розумового віку може впливати як обставина, що пом'якшує вину злочинця, у виняткових випадках — виключає можливість його кримінальної відповідальності.

Таким чином, причини злочинності — результат складної взаємодії особливостей особистості та середовища, причому стосовно конкретного факту вчинення злочину вони виявляються в різних сполученнях, щоразу — по-своєму. В окремому правопорушнику не можна абсолютизувати якісь злочинні його особливості. У кожного злочинця можливо виявити загальні, спільні риси, які характерні для всіх злочинців певної категорії.

Тільки в цьому вигляді можна говорити про термін “особистість злочинця”, тобто особистість злочинця містить риси однакові для представників злочинного світу. Одночасно, як і кожна людина, окремий злочинець має багато різних індивідуальних особливостей, які можуть бути

однаковими з правослухняними громадянами. Тому одна й та сама людина може бути не тільки злочинцем, але до того ж і гарним батьком. Хоча частіше, на жаль, зловмисники з порушеннями моральної сфери виявляють свою асоціальну сутність і в інших сферах суспільства.

Людина за своїми психічними якостями не може фатально бути приречена до соціальної ролі злочинця. Але в кожному злочині відносно суб'єктивної сторони відбувається прояв психічних якостей особистості злочинця. Особистість злочинця завжди була предметом прискіпливої уваги різних наук. Тому існує велика кількість науково-методологічних підходів до її проблематики. В юридичній психології ми зобов'язані зосередитись на соціально-психологічних підходах.

До соціально-психологічних теорій щодо вивчення причин злочинності, злочинної поведінки та злочинців належать погляди вчених Габріеля Тарда (1843– 1904) та Еміля Дюркгейма (1858–1917). Ч. Ломброзо також головну увагу зосередив на фізичних недоліках людей, стверджуючи, що злочинність за своєю природою є спадковою. Зигмунд Фрейд (1856–1939) у своїй психоаналітичній теорії причини злочинної поведінки бачив у функціонуванні ід та его, а також в інфантильному емоційному переживанні індивіда. Кримінальна поведінка розглядалася ним як результат конфлікту між его та суперего. Послідовник Фрейда Соломон Аша називає цей конфлікт інтрапсихічним та уточнює, що люди з добре розвиненим суперего можуть здійснювати злочинні наміри в площині “відігрівання заборонених спонукань”. Ще ряд психоаналітиків (К. Холін, В. Мартинс) вважають, що кримінальна поведінка обумовлена так званою сублимацією. Г. Айзенк наголошує, що прогностичними ознаками кримінальної поведінки є екстраверсія (Е), нейротизм (Н) і психотизм (П), до того ж останній найбільше корелює зі злочинністю [4].

Різні підходи існують стосовно розгляду питання щодо структури особистості злочинця [5].

1. До психологічної структури особистості злочинця дослідники відносять:

а) властивості потребнісно-мотиваційної сфери (потреби, інтереси та інше);

б) властивості ціннісно-нормативної сфери (погляди, ціннісні орієнтації, переконання, установки та інше);

в) інтелектуальні властивості (рівень розумового розвитку, особливості мислення та інше);

г) властивості, які є вагомими в злочинній поведінці (знання, вміння, навички, здібності);

ґ) емоційні, вольові властивості, темперамент.

2. Якщо дивитись на психологічну структуру особистості злочинця з точки зору виконуваних нею функцій щодо породження злочинної поведінки, то вона зобов'язана мати властивості, які детермінують:

а) криміногенно значуще сприйняття тих або інших соціальних умов і ситуацій;

б) мотивацію злочинної поведінки;

в) сприйняття злочинної мети, яка визначається кримінальним способом реалізації мотивів;

г) можливість реалізації злочинного засобу – досягнення злочинної мети.

Важливим аспектом дослідження проблеми особи злочинця є узагальнення і систематизація її властивостей та якостей. Практичне значення мають категорії “типологія особи злочинця” і “класифікація злочинців”. Профілактична діяльність, що пов'язана із запобіганням злочинності на рівні особи, залежить від розробки типології особи злочинця, яка є основою методики прогнозування індивідуальної поведінки, і застосування заходів профілактичного та правового впливу.

У дослідженні особи злочинця розрізняють типологію і класифікацію. Відмінність між цими поняттями полягає в тому, що типологія узагальнює сукупність типових для всіх або певних груп соціальних особливостей, а

класифікація поділяє злочинців на групи за певною одиничною, індивідуальною ознакою. Класифікація передусє типології. У науковій і навчальній літературі наводяться різні класифікації злочинців (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація злочинців

Ознака класифікації	Пояснення та приклади
за соціально-демографічними ознаками	Стать, вік, освіта - чоловіки, жінки, неповнолітні; різноманітні вікові категорії, зокрема 18–24, 25–29, 30–49 і понад 50 років; з початковою, середньою, вищою освітою;
за ознаками соціального становища і роду занять	Робочі, службовці, працівники сільського господарства, військовослужбовці, працівники сфери торгівлі, приватні підприємці, студенти, фермери, безробітні, пенсіонери;
за ознаками місця проживання і тривалості проживання	Житель міста, селища міського типу, села; місцевий житель, мігрант, переселенець;
за інтенсивністю і характером злочинної діяльності	Повторність, рецидив (спеціальний або особливо небезпечний), у складі групи чи організованого злочинного угруповання;
за станом особи в момент вчинення злочину	У стані алкогольного, наркотичного сп'яніння, під час відбування покарання у виправно-трудоій установі тощо;
за видами вчиненого злочину	Злодії, грабіжники, вбивці, гвалтівники, хулігани, хабарники

Наведені класифікації не вичерпні, оскільки злочинців можна класифікувати й на інших підставах.

Також у літературі наводяться різні варіанти типології особи злочинця, що поділяються на групи залежно від критерію типологізації [6]. Так, наприклад, розрізняють три групи типології (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Типологія особи злочинця

До першої групи належить типологія, у якій злочинці диференціюються залежно від характеру особистісно-мотиваційних властивостей, що виявляються у вчиненому злочині. За цим критерієм розрізняють особливо небезпечних насильницьких, корисливих осіб, які вчинили злочини проти суспільного порядку, необережних.

Друга група об'єднує типологію, у якій злочинці розподіляються за характером взаємодії криміногенної особи з різним ступенем вираження, за ситуативними факторами вчинення злочину або залежно тільки від ступеня вираження криміногенних викривлень особи. Прикладом такої типології можна

вважати варіант, запропонований для неповнолітніх злочинців, коли розрізняють два основних типи: криміногенний і випадковий. Своєю чергою, криміногенний тип поділяється на три підтипи: послідовно криміногенний; ситуаційно-криміногенний; ситуаційний.

До третьої групи входить типологія, де критерієм типологізації є соціальна спрямованість особи злочинця. Одним із варіантів такої типології є розподіл злочинців за співвідношенням негативної й позитивної спрямованості особи. Остання типологія передбачає виділення таких типів, як:

професійний тип – найнебезпечніший тип особи, до якого належать професійні злочинці й особливо небезпечні рецидивісти - спрямованість особи деформована і репрезентується у вигляді негативної спрямованості. Virізняється правовим нігілізмом, низькою загальною і моральною культурою, антисуспільною установкою.

Для цього типу характерний внутрішній потяг до вчинення повторних злочинів і створення власними зусиллями ситуацій, що сприяють вчиненню злочинів;

звичний тип – для особи характерна значна деформація структури соціальної спрямованості, позитивний компонент слабкий, а соціально-психологічні властивості нестійкі й суперечливі.

Virізняється низьким рівнем правосвідомості, відсутністю чітких меж між моральним і аморальним, поняттями “можна” та “не можна”. Від професійного типу відрізняється тим, що використовує життєві ситуації, але не активний у самостійному створенні таких ситуацій. До цього типу належать особи, що вчиняють повторні злочини, зокрема й рецидивісти;

- нестійкий тип – для особи не характерні наявність стійких і значних деформацій структури спрямованості особи. Компоненти негативної та позитивної спрямованості приблизно однакові, що однаковою мірою може спричинити як до послаблення, так і до підсилення криміногенності. Між злочином і особою завжди є “привід”, особистісна інтерпретація якого може

або призвести до вчинення злочину, або ні. До вчинення злочину така особа може вчиняти різні правопорушення або аморальні дії;

- **необережний тип** – у соціальній спрямованості цього типу переважає позитивний компонент, а негативна спрямованість мінімальна. Для цієї особи характерне легковажне ставлення до соціальних норм, що регулюють поведінку в суспільстві. Може вчиняти, як правило, нетяжкі злочини як умисно, так і з необережності;

- **випадковий тип** – особа характеризується позитивною соціальною спрямованістю, без деформації з боку негативного компонента, має стійкий рівень правосвідомості, злочини вчиняє лише через тиск критичної життєвої ситуації. Це, як правило, злочинні дії, вчинені у стані сильного душевного хвилювання, що викликаний неправомірними діями потерпілого, або з перевищенням меж необхідної оборони [7].

1.2. Типологія осіб, які скоїли тяжкі злочини

У психології активно ведуться дослідження зі створення основних типологій злочинців.

Судово-психологічна класифікація особистості охоплює такі типи правопорушників: асоціальний (менше злісний); антисоціальний (злісний); тип особистості злочинця, що характеризується дефектами психічної саморегуляції (випадковий) (рис. 1.2) [8].

Рис 1.2 Типи осіб, які скоїли злочин

Асоціальний тип характеризується не сформованою психікою, яка не здатна утримувати особистість від антигромадської поведінки. В основному це особи, що вперше вчинили злочини.

Антисоціальний тип притаманний особистості злісного, професійного злочинця. Психіка даного типу має стійку підсвідому антисоціальну спрямованість. Як правило, в цю категорію входять особи, неодноразово здійснювали злочини. За змістом ціннісно-орієнтаційної спрямованості розрізняють злочинців:

а) з насильницькою спрямованістю, з посяганнями, що супроводжуються насильством над особистістю (грабіжники, насильницькі вимагачі, вбивці, гвалтівники та ін.);

б) з корисливою спрямованістю, зазіхаючи на основне надбання суспільства - розподіл матеріальних благ відповідно до міри і якості витраченої праці (розкрадачі, злодії, шахраї, здирники, фальсифікатори товару, хабарники та ін.) [9].

До категорії злочинців, що характеризуються дефектами психічної саморегуляції, відносяться:

а) допустивши злочинну недбалість, бездіяльність;

б) які вчинили злочин в результаті надмірної самовпевненості;

в) які порушили закон в стані сильного душевного хвилювання або у відповідь на неправомірні дії інших осіб;

г) стали злочинцями в силу підвищеної ситуативної дезадаптації.

Внутрішня регуляція соціальної поведінки особистості протікає одночасно на різних рівнях психіки. Перший (нижчий) рівень складають фіксовані неусвідомлювані (оперативні) психологічні установки, що діють в конкретних ситуаціях. Наступний рівень утворюють базові соціальні установки, що визначають загальну домінуючу спрямованість інтересів особистості, стійкість і характер різних видів діяльності. Далі йде рівень установок, що становлять систему ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності та засоби їхнього досягнення. Залежно від соціальної значущості дії й

психічного стану індивіда провідна мотиваційна роль належить того чи іншого рівня саморегуляції.

Загально визнано, що найважливіша психічна форма поведінкової активності людини - вольова поведінка. Але крім цього існує імпульсивна злочинна поведінка, що ділиться на кілька типів:

- 1) злочини, вчинені в стані глибокого сп'яніння (алкогольного чи наркотичного);
- 2) діяння, вчинені в стані афекту;
- 3) злочини осіб, які перебувають у хворобливому стані або в стані втоми;
- 4) швидкоплинні злочини.

Слід зазначити, що імпульсивні злочини потребують подальшого науково-практичного дослідження, особливо ті, що були скоєні тверезими, психічно здоровими людьми, але з особливою жорстокістю, садизмом і без мотивації. Серед психологів побутує думка, що справжні мотиви людських вчинків, у тому числі злочинних, як правило, не усвідомлюються дійовими особами. Вважається, що мотив цілеспрямованої злочинної поведінки усвідомлюється особою тією мірою, в якій усвідомлюється мета.

У правовій психології використовується поняття "психічні аномалії". Це такі розлади особистості і поведінки людини, які самі по собі не є причиною скоєння протиправних дій, але можуть сприяти формуванню відхиляються форм поведінки. Особливий інтерес викликають окремі види психопатії. Наприклад, афективні форми розладів, істерична, шизоїдна та психоастенічна психопатія. Психопатія може стати причиною як протиправної дії, так і здійснення імпульсивних злочинних діянь. При психічних аномаліях, що не виключають осудність, зберігаються (хоча з певними змінами) загальні механізми усвідомлення і контролю своєї злочинної поведінки. Психічні аномалії мають набутий характер і не ототожнюються зі спадковістю. Аномалії найчастіше зустрічаються в осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини (вбивства, зґвалтування та ін.), у рецидивістів та в осіб, що ведуть аномальний спосіб життя.

1.3. Психологічні особливості особи злочинців, які скоїли тяжкі злочини

Особистість злочинця справедливо визначається як один із найбільш важливих і складних об'єктів вивчення в психології. Метою дослідження такої особистості є вивчення типових особливостей, притаманних досліджуваному об'єкту, причин та закономірностей їх виникнення та розвитку, шляхів виправлення. Зазначене дозволяє запропонувати наступне визначення: особистість злочинця – свідомий суб'єкт, наділений сукупністю біологічно обумовлених і соціально детермінованих властивостей, поведінка якого визначається антисуспільною спрямованістю, що виникає під впливом певних суспільно-політичних, економічних та соціокультурних умов [10].

Вивчення особистості злочинця неможливо без виділення характерних типів і груп осіб, які вчиняють протиправні діяння. Виділяються наступні основні напрями дослідження особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, статусно-рольові та морально-психологічні (рис. 1.3) [11].

Рис. 1.3 Напрями дослідження особистості злочинця

Вказані групи ознак у своїй сукупності становлять структуру особи злочинця [12].

Основну структуру психологічних особливостей особистості утворюють чотири однорядні підструктури: біопсихічні якості, психічні процеси та стани, досвід, спрямованість. (табл. 1.2).

Структура психологічних особливостей особистості

Назва підструктури	Складові підструктури	Приклад
Біопсихічна Підструктура	темперамент, статеві, вікові, патологічно і фармакологічно обумовлені якості	фармакологічні якості та стани особистості (алкогольне сп'яніння і стан, викликаний вживанням одурманюючих засобів), спадково-генетичні та набуті протягом життя патології (недоумство, хронічне психічне захворювання, розлад психічної діяльності).
Підструктура психічних процесів та станів	відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, емоції та почуття, воля	воля як визначальний чинник управління поведінкою (визнання осудності та обмеженої осудності, скоєння дій під впливом примусу), стан сильного душевного хвилювання (обставини, що пом'якшують покарання) та загальний психічний стан на час скоєння злочину
Підструктура досвіду	звички, уміння та навички, знання	готування до злочину, ризику під час вчинення злочину, виконанні військових і професійних обов'язків (експлуатація транспорту тощо), злочинів, учинених організованою групою чи злочинною організацією.
Підструктура спрямованості	бажання, схильності, інтереси, ідеали, переконання, світогляд	відображається у вигляді мотиву та мотивації злочину

Соціально-демографічні ознаки охоплюють стать, вік, освіту, місце народження і проживання, громадянство та інші відомості демографічного характеру. Ці ознаки притаманні будь-якій особі й самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинців. Наприклад, опираючись на таку ознаку, як стать, ми можемо зробити висновок про те, що злочинність чоловіків значно переважає жіночу, особливо стосовно тяжких насильницьких злочинів. Зокрема, співвідношення убивств, вчинених жінками та чоловіками, складає 1 до 11, тяжких тілесних ушкоджень – 1 до 35. Правда, останніми роками частка жіночої злочинності в Україні зростає.

Така ознака як вік злочинців дає змогу виявити кримінальну активність різних вікових груп населення (неповнолітніх, молоді, осіб зрілого віку). Освітні показники вказують на залежність злочинної поведінки від освіти та інтелектуального розвитку особи, які сильно впливають на потреби та інтереси людини. Скажімо, для тих, хто вчинив хуліганство та інші насильницькі злочини, характерний низький освітній та інтелектуальний рівень. Місце проживання впливає на географію злочинності (міська чи сільська), на її специфіку у курортних зонах, “спальних” районах міст, новобудовах тощо [13].

Кримінально-правові ознаки – це не тільки дані про склад вчиненого злочину, а й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, види співучасті (виконавець, організатор, підбурювач, пособник), інтенсивність кримінальних проявів, наявність судимості тощо. Ці відомості дають уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій і охоплюють якості, властиві саме злочинцю, а не якій-небудь іншій особі, наприклад, аморальній людині чи порушнику трудової дисципліни, не кажучи вже про законослухняних громадян [14].

Соціально-рольові ознаки розкривають функції індивіда, обумовлені його становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи, взаємодією з іншими людьми та організаціями у різних сферах життя

(робітник чи службовець, рядовий виконавець чи керівник, неодружений чи глава сім'ї, працездатний чи непрацездатний, безробітний і т.п.). Ці ознаки вказують на місце і значущість особи у соціумі, на ролі, яким вона надає перевагу, на що спрямована її соціальна орієнтація.

Типовими ознаками осіб, які вчиняють злочини, є низька престижність їх соціальних ролей; відчуженість від навчальних або трудових колективів і разом з тим потяг до неформальних груп з антисупільними проявами; завищені потреби, для задоволення яких доводиться порушувати закон. Зазначимо, що соціально-демографічні ознаки та ролі характеризують особу злочинця зовнішньо, не окреслюючи її внутрішнього змісту. Останній розкривається через морально-психологічні якості злочинця, які допомагають з'ясувати, чому дана особа вчинила злочин і яке її ставлення до цього.

Моральні ознаки особи показують її світогляд, духовність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. Злочинці відрізняються негативним або байдужим ставленням до виконання своїх громадянських обов'язків, додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб, егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів тощо.

Психологічні ознаки особи містять особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Інтелектуальні властивості охоплюють: рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широту або вузькість поглядів, зміст і різноманітність інтересів тощо. Кримінологічні дослідження показують, що більшість осіб, які вчинили злочини (зокрема, насильницькі), характеризується зниженим рівнем загальноосвітніх знань, вузьким світоглядом, а то й розумовою відсталістю та обмеженими здібностями до якоїсь суспільно корисної діяльності.

Емоційні якості особи характеризують урівноваженість і рухливість нервових процесів (вид темпераменту), ступінь емоційного збудження, силу та темп реагування на різні зовнішні подразники та ситуації тощо. Так, особам, які вчинили насильницькі злочини, притаманні нестриманість, необдуманість вчинків, агресивність, конфліктність, мінливість у ставленні до інших людей.

Вольові властивості особи полягають у вмінні свідомо регулювати свою поведінку, здатності приймати й виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети. Треба зазначити, що певна частина злочинців володіє сильними вольовими якостями, але вони слугують для задоволення антисуспільних потреб та інтересів. Інші злочинці характеризуються слабовіллям, піддатливістю, неспроможністю протистояти негативним зовнішнім впливам.

Розглянуті нами ознаки особи злочинця перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності. Так, соціально-демографічні ознаки особи великою мірою визначають її соціальні ролі та разом з останніми є вирішальним фактором у формуванні моральних та психологічних якостей особи. Низка ознак може мати альтернативний характер, тобто одночасно їх можна віднести до кількох груп (наприклад, громадянство, партійність) [15].

Комплексне вивчення особи злочинців не повинно обмежуватися встановленням якихось окремих ознак, які нерідко лише поверхово характеризують особу, а має проводитись з достатньою глибиною та у їх взаємодії. Це буде гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції та не допущення вчинення злочинів у майбутньому.

1.4. Девіантна поведінка як причина виникнення злочинності

Девіантна поведінка з часу виникнення суспільства завжди була небезпечною для соціальної стабільності, становила значну загрозу для життя людей, соціумів, вважалася небажаним явищем, а суспільство через свої інститути намагалось запобігати та, по можливості, блокувати небажані форми людської життєдіяльності.

Існує залежність усіх форм прояву девіації від економічних, соціальних, демографічних, культурологічних і багатьох інших факторів. Особливу гостроту ця проблема придбала в нашій країні, де всі сфери громадського життя

перетерплюють серйозні зміни, відбувається знецінення колишніх норм поведінки. Звичні способи діяльності не приносять бажаних результатів. Неузгодженість між очікуваним і реальністю підвищує напруженість у суспільстві і готовність людини змінити модель своєї поведінки, вийти за межі сформованої норми. В умовах гострої соціально-економічної ситуації істотні зміни зазнають і самі норми [16].

Дослідження соціологів кінця XIX - початку XX ст. Ж. Кетле, Е. Дюркгейма, Д. Дьюї, М. Вебера, Л. Леві-Брюля та ін. встановили зв'язок між девіантною поведінкою і соціальними умовами існування людей. Статистичний аналіз різних аномальних проявів (злочинності, самогубств, проституції), проведений Ж. Кетле та Е. Дюркгеймом, показав, що число аномалій кожен раз неминуче зростало в періоди воєн, економічних криз, соціальних потрясінь, що свідчило про соціальні корені цього явища.

Людина як особистість формується під впливом системи соціальних відносин, у яку вона включена; цей процес детермінується сукупністю соціальних норм, чинних зараз у суспільстві. Таким чином, соціальні норми є правилами суспільства щодо поведінки особистості, визначаючи характер, а також межі можливих і припустимих її проявів. Ці вимоги можуть бути закріплені в письмових джерелах законів, статутах. Вихідним для розуміння відхилень служить поняття «норма».

Соціальна норма — це правило загального характеру, що характеризує певну сферу життєдіяльності суспільства, встановлюється державою, суспільством, об'єднаннями громадян чи окремими суб'єктами з метою чіткого формулювання прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин. Соціальна норма – це необхідний і відносно стійкий елемент соціальної практики, що виконує роль інструмента соціального регулювання і контролю.

Поведінку, що характеризується відхиленням від прийнятих норм, називають девіантною. Девіантна поведінка визначає певні способи поведінки, мислення, діяльності людини, які не відповідають встановленим в даному суспільстві нормам і цінностям. У першому значенні девіантна поведінка

переважно предмет психології, педагогіки, психіатрії. В другому значенні – предмет соціології та соціальної психології. Зрозуміло, таке дисциплінарне розмежування відносне. Девіантна поведінка поділяється на дві групи: поведінка, яка відхиляється від норм психічного здоров'я (шизоїди, астеніки, епілептоїди; особи з акцентуаціями характеру); поведінка, що має відхилення від морально-правових норм, які виявляються у форму проступків і злочинів (рис.1.4).

Рис. 1.4 Дефініції терміну «девіантна поведінка»

Під девіантною поведінкою також слід розуміти:

- 1) вчинок, дії людини, що не відповідають офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам);
- 2) соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, які не відповідають офіційно встановленим чи фактично сформованим у даному суспільстві нормам (стандартам, шаблонам) [17].

При визначенні суб'єктивної сторони девіацій, керуються поділом на дві групи:

- а) девіантна поведінка, орієнтована на зовнішнє середовище (екстравертивна) - вона може бути цільовою, заздалегідь запланованою

(корисливі та інші цілеспрямовані протиправні діяння й аморальні вчинки) або афективною (насильницькі злочини, сварки в родині);

б) девіантна поведінка, орієнтована суб'єктом на самого себе (інтровертивна) - пияцтво й алкоголізм, наркоманія, самогубство та ін.

На відміну від кримінології, кримінального права та інших правових наук, що розглядають поведінку, що відхиляється в ракурсі порушення норм права, соціологія використовує більш широке визначення девіації, як відхилення від загальноприйнятих цінностей і норм. Вона відносить до девіантної поведінки не тільки злочини та інші правопорушення, але й алкоголізм, пияцтво, наркоманію, бродяжництво, дармоїдство, дитячу безпритульність, аморальну поведінку тощо.

Біля витоків соціології девіантної (що відхиляється) поведінки стояв французький вчений Еміль Дюркгейм (1858–1917) – творець французької соціологічної школи.

Він висунув поняття соціальної аномії, визначивши її як «стан суспільства, коли старі норми і цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не утвердилися». На його думку, аномія є наслідком криз і різких суспільних змін і становить таку ситуацію в суспільстві, яка характеризується послабленням або руйнуванням норм, суперечливістю правил, що регулюють соціальні відносини.

У результаті цього індивіди втрачають соціальну орієнтацію, що сприяє розвитку девіантної поведінки [18].

Так, у роботі «Самогубство» Дюркгейм відзначав, що в періоди соціальних спадів і підйомів зростає число самогубств, показуючи, що соціальна дезорганізація є причиною девіантної поведінки [19].

Відхилення (девіація) у свідомості та поведінці людей зазвичай дозріває поступово. Щобільше, існує поняття «первинна девіація» та «вторинна девіація» (табл. 1.3).

Порівняльний аналіз термінів «первинна девіація» та «вторинна девіація»

Назва терміну	Пояснення	Приклад
Первинна девіація	Поведінка з відхиленням, яка загалом відповідає культурним нормам, прийнятим у суспільстві. Відхилення незначні і терпимі. Соціальним середовищем індивід не визначається як девіант і сам не вважає себе таким. Це відхилення сприймається як маленька витівка, ексцентричність чи помилка (незначна). Індивід продовжує жити колишнім життям, займати те саме місце в системі статусів і ролей, як і раніше взаємодіяти з членами групи. Девіанти залишаються первинними доти поки їх дії укладаються в межах соціально прийнятої ролі.	Вживання спиртних напоїв з випадковими людьми, що призводить до порушення суспільної моралі
Назва терміну	Пояснення	Приклад
Вторинна девіація	Відхилення від існуючих у групі норм соціально визначається як девіантне. Особистість у своїй ідентифікується як девіант. Іноді у разі вчинення навіть єдиної дії (згвалтування, гомосексуалізм, вживання наркотиків тощо) або помилкового звинувачення до індивіда приклеюється ярлик девіанта. Варто отримати ярлик девіанта, як відразу виникає тенденція до переривання багатьох соціальних зв'язків із групою та навіть можлива ізоляція. Таким чином, вторинне відхилення може змінити все життя людини.	Згвалтування, алкоголізм, наркоманія та інше.

При розгляді поведінки, що відхиляється важливо також розрізняти індивідуальні та колективні форми девіації. Якщо під першими розуміються вчинки конкретних людей, що забороняються громадськими нормами, то в

другому випадку девіантна поведінка є відображенням діяльності певної соціальної групи – злочинної групи або секти, які створюють якусь подобу своєї «культури» (субкультури) і відкрито конфронтують з прийнятими нормами. Підбиваючи підсумок можна зробити такі висновки про девіантну поведінку та виділити такі її ознаки:

Девіантна поведінка – це поведінка, яка не відповідає загальноприйнятим або офіційно встановленим соціальним нормам. Інакше кажучи, це дії, які не відповідають чинним законам, правилам, традиціям і соціальним установкам. Визначаючи девіантну поведінку як поведінку, що відхиляється від норм, слід пам'ятати, що соціальні норми змінюються. Це, своєю чергою, надає поведінці, що відхиляється історично мінливий характер. Отже, девіантна поведінка – це порушення не будь-яких, а лише найбільш важливих для цього суспільства в цей час соціальних норм.

Девіантна поведінка і особистість, що її виявляє, викликають негативну оцінку з боку інших людей. Негативна оцінка може мати форму громадського осуду, соціальних санкцій або кримінального покарання. Насамперед санкції виконують функцію запобігання небажаній поведінки. Але, з іншого боку, вони можуть призводити до такого негативного явища, як стигматизація особистості – навішування на неї ярлика. Всім відомо, як складно особі, що відбувала покарання в місцях позбавлення волі відновити соціальні зв'язки і повернутися до «нормального» життя. Процес ресоціалізації такої особи відбувається досить складно із-за недовіри оточення. Поступово ярлик девіанта (наркоман, злочинець, самогубець тощо) формує девіантну ідентичність (самовідчуття). Таким чином, погана репутація посилює небезпечну ізоляцію, перешкоджає позитивним змінам і викликає рецидиви девіантної поведінки [20].

Особливістю девіантної поведінки є те, що вона завдає реальної шкоди самій особистості або близьким людям. Це може бути дестабілізація чинного порядку, заподіяння моральної і матеріальної шкоди, фізичне насильство. У крайніх своїх проявах девіантна поведінка представляє безпосередню загрозу для життя, наприклад суїцидальна поведінка, насильницькі злочини, вживання

«важких» наркотиків. Психологічним маркером шкоди є страждання, яке переживає сама людина чи близькі. Це означає, що поведінка, яка відхиляється є руйнівною: залежно від форми – деструктивною або аутодеструктивною.

Отже, на особистісному рівні девіантна поведінка – це соціальна позиція особистості, яка виступає у формі девіантного стилю і способу життя. Як відомо, більшість людей при бажанні цілком можуть змінити свою позицію стосовно суспільства.

РОЗДІЛ 2.

СИСТЕМА МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

2.1. Методика визначення психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини

Реалії нашого життя вказують на те, що рівень злочинності зростає, і попри те, що існує тенденція не позбавляти злочинців волі, а знаходити більш гуманні шляхи покарання, наприклад, штраф, позбавлення майна тощо, все ж покарання у виді позбавлення волі та поміщенні засудженого на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу передбачається Кримінальним Кодексом України.

Зрозуміло для всіх, що науковцям та дослідникам різних галузей потрібно продовжувати працювати для досягнення єдиного результату – зниження рівня злочинності. Знання психологічних особливостей злочинців та вміння їх діагностувати сприяють розробці психокорекційних програм, покращенню стану засудженого та розробці програм, спрямованих на протидію злочинності в цілому [20].

Відомо, що психодіагностика є галуззю психологічної науки, яка розробляє методи, принципи та інструменти для визначення індивідуально психологічних особливостей людини. Результати діагностики сприяють визначенню стратегій роботи з особистістю, розробці корекційних програм, а в юридичній психології допомагають шукати шляхи ресоціалізації засуджених, протидії злочинності як в мікро, так і макросередовищі.

Психодіагностика осіб, які позбавленні волі вимагає застосування таких діагностичних методик, які можуть застосовуватися в обмеженому просторі, з невеликою кількістю безпечного стимульного матеріалу, досить обмежених в

часі та відображати шкалу правдивості отриманих результатів, тобто бути валідними.

В такому випадку психодіагностика пам'яті, мислення, інтелекту та проєктивні методики не можуть задовольнити наш запит. Ось чому ми схильні розглядати такі методики визначення психічних особливостей осіб, які скоїли злочин як опитувальник Мінімулт (Скорочений Багатофакторний Опитувальник для дослідження Особистості (СБОО)), опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі), методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації» як одні з найбільш ефективних у вивченні саме психологічних особливостей злочинців.

Опитувальник мінімулт розроблений шведським психологом Кінканнон і адаптований (перекладано на українську мову СБОО) В.П. Зайцевим і В.Н. Козюля. Вважається, що цю методику краще використовувати для скринінгу на предмет виявлення, які потребують медичної допомоги хворі і для використання в психосоматичних лікарнях (Додаток А).

Методика дозволяє оцінити рівень нервово-емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення.

Методика в основному розрахована на обстеження дорослих осіб (від 16 до 80 років, з освітою не нижче 6-7 класу середньої школи), зі збереженим інтелектом.

Опитувальник Мінімулт являє собою скорочений варіант ММРІ, містить 71 питання, 11 шкал, з них 3 - оцінні. Перші 3 оцінювальні шкали вимірюють щирість досліджуваного, ступінь достовірності результатів тестування і величину корекції, що вноситься надмірною обережністю. Решта 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості.

Час проведення опитування не обмежується. При цьому СБОО досить економічний: середній час обстеження займає близько 15 хв, а обробка отриманих даних - всього 5-6 хв.

Опитувальник Мінімулт (Скорочений Багатофакторний Опитувальник для дослідження Особистості (СБОО)) передбачає діагностику та оцінку рівня нервово емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення, і найголовніше, шкалу відвертості. Дана методика в основному розрахована на обстеження дорослих осіб, мало затратна в часі, доступна в розумінні, може застосовуватися як індивідуально, так і для великої групи людей. Перевагами даної методики є наявність оцінювальних шкал (шкала брехні, шкала вірогідності, шкала корекції) та базисних шкал, які можуть вказувати на наявність депресії, істерії, паранояльності тощо [21].

Серед отриманих результатів теоретичного дослідження можемо зазначити наступні переваги опитувальника Мінімулт серед інших методик: за допомогою проходження опитувальника Мінімулт можливо визначити рівень відвертості респондента та надалі визначитися чи враховувати отриманні результати інших опитувань, чи ні.

До недоліків даного опитувальника можна віднести обробку даних, яка є дещо затратна в часі, за умови, що стимульним матеріалом є паперовий варіант запитань.

Наступна методика, яку було розглянуто – це «Шкала депресії Бека». Згідно з даними експертів-психіатрів, люди з діагнозом депресія приблизно втричі частіше, ніж звичайне населення, скоюють такі жорстокі злочини, як пограбування, сексуальні злочини та напади. Дослідники виявили, що хоча переважна більшість пацієнтів не є жорстокими, лікарі зосереджуються на самоушкодженні чи самогубстві, а не на насильстві [22].

Тому, ми вважаємо доцільним використовувати цю методику у роботі зі злочинцями насильницької спрямованості.

Шкала депресії Бека запропонована А. Т. Беком і його колегами в 1961 і розроблена на основі клінічних спостережень авторів, що дозволили виявити обмежений набір найбільш релевантних і значущих симптомів депресії і найбільш часто пред'явлених пацієнтами скарг. Після співвідношення цього

списку параметрів з клінічними описами депресії, що містяться у відповідній літературі, був розроблений опитувальник, що включає 21 категорію симптомів і скарг. Кожна категорія складається з 4-5 тверджень, що відповідають специфічним проявам/симптомам депресії. Ці твердження ранжировані у міру збільшення питомого внеску симптому у загальний ступінь тяжкості депресії [23].

У початковому варіанті методика заповнювалася за участю кваліфікованого експерта (психіатра, клінічного психолога чи соціолога), який зачитував вголос кожен пункт із категорії, а потім просив пацієнта вибрати твердження, яке найбільше відповідає його стану на поточний момент.

Показник по кожній категорії розраховується так: кожен пункт шкали оцінюється від 0 до 3 відповідно до наростання тяжкості симптому. Сумарний бал становить від 0 до 63 і знижується відповідно до поліпшення стану (Додаток Б).

Перевагами даної методики є можливість застосування як в індивідуальному порядку, так і для групи осіб, порівняно, невелика кількість запитань, лише двадцять одне твердження, а також швидкість отримання та обробки результатів. Серед недоліків можна назвати високу ймовірність неправдивих відповідей та неможливість це виявити, якщо респондент заповнює анкету самостійно, власноруч [24].

Одним із факторів вчинення злочинної діяльності є деформація ціннісних орієнтацій, установок, порушення ціннісно-мотиваційної сфери в цілому. Наступна методика, яку було запропоновано для розгляду - методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» (Додаток В).

Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя» [25].

Науковець виділяє два класи цінностей: термінальні – особа впевнена в тому, що певна кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути (тобто цінності – цілі); інструментальні – особа має переконання, що яка-небудь дія або її якість має переважати у будь-якій ситуації (цінність – засіб).

Хід тестування: респондентові пред'являється два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах паперу, або на картках (порядкові номери зазначаються на оборотному боці картки). У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає одну за одною по значущості для нього. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних (список А), а потім набір інструментальних (список Б) цінностей.

Слід відзначити, що до переваг методики «Ціннісні орієнтації» відноситься універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження та обробці результатів.

А гнучкість під час проведення тестування та опрацювання його результатів - можливість варіювати як стомлений матеріал (списки цінностей), так і інструкції – дозволяє використовувати опитування серед людей, які скоїли злочин.

Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль в такій ситуації відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Це слід враховувати під час опитування саме категорії злочинців. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій під час проведення тестування «Ціннісні орієнтації» можливі зміни інструкцій, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки.

Ще однією доречною, на нашу думку, анкетною є оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, метою якої є аналіз факторів ризику, визначення криміногенних потреб, встановлення рівня ймовірної небезпеки для суспільства.

Дане анкетування було розроблено для центрів пробації, проте можна застосовувати і в закладах обмеження волі, щоб визначити причини вчинення правопорушення, психологічний стан особи. Згідно з наказом Міністерства юстиції України від 27 січня 2021 року № 307/5, у період відбування покарання засудженими вивчати їх особистість, не рідше ніж один раз на шість місяців переглядати оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, на основі якої вносити зміни до індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим [26].

Для розв'язання питання щодо переведення засуджених у виправних колоніях, слідчих ізоляторах до інших структурних ділянок, позачергово проводити оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, за результатами якої вносити зміни до індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим.

Оцінка ризиків складається із чотирьох розділів і має за мету дослідити статичні дані (попередні притягнення до кримінальної відповідальності, вік першого притягнення до кримінальної відповідальності, рецидив злочинів, категорія злочину); ризик шкоди життю і здоров'ю (характер насильницьких дій (фізичний, сексуальний, моральний)); динамічні фактори (житло, освіта, робота, психічний стан, вживання алкоголю та наркотичних засобів, ставлення до правопорушень) [27].

Перевагами анкети є змістовне вивчення особистості, наявність контакту із засудженим, спостереження за його поведінкою, фізичними проявами, що має відобразитися в коментарі, який обов'язковий після кожного розділу. На основі даної діагностики можна спроектувати не тільки виховну, але й психологічну роботу із засудженим. Недоліками анкети є неможливість групового використання, тривалість проведення анкетування.

Ще одна методика, яка допомагає визначити психотип особистості та розкриває її психологічні особливості – це особистісний опитувальник «НПН-А» [28].

Особистий опитувальний «НПН-А» призначений для виявлення нервово-психічної нестійкості і деяких акцентуацій характеру, містить 279 висловлювань та має наступні шкали:

- достовірності,
- нервово-психічної нестійкості,
- істерії,
- психастенії,
- психопатії,
- параної,
- шизофренії (Додаток Г).

Інтерпретація шкал дає розширену інформацію про респондента, шкала достовірності допомагає зорієнтуватися чи враховувати результати опитувальника, чи ні при плануванні подальшої роботи [29].

Опитувальник призначений для поглибленого обстеження дослідного, в цьому випадку дослідження особи злочинця на предмет виявлення нервово-психічної нестійкості і визначення її структури у вигляді акцентуації характеру.

Дана методика дозволяє виявити акцентуації особистості та інтерпретувати результати за наступними шкалами: шкала нервово-психічної нестійкості, шкала істерії, шкала психастенії, шкала психопатії, шкала параної та шкала шизофренії. Через широкість спектра виявлених відхилень акцентуацій злочинних осіб, дана методика є незамінною та дуже корисною.

Окрім того, саме опитування, обробка результатів та їх інтерпретація затратні в часі, потребують великої концентрації.

На нашу думку, даний опитувальник слід застосовувати в індивідуальному порядку, за потребою, а не для загальностатистичних досліджень.

Досліджуючи переваги та недоліки розроблених методик, було сформульовано висновок, що більшість з них має універсальний характер, спрямований на виявлення психологічних особливостей в цілому. На нашу думку, є необхідність в розробці таких психодіагностичних матеріалів, які б враховували специфіку умов, в яких перебувають засудженні, їх стан на момент діагностування, тривалість перебування в закритому приміщенні, відчуженість від соціальних зв'язків, родини, звичного середовища.

2.2. Аналіз отриманих результатів

Дослідження психологічних особливостей засуджених є обов'язковим для планування подальшої психологічної роботи із засудженими, сприяє виявленню причин та мотивів злочинності, є основою для розробки психокорекційних програм, допомагає виявити та запобігти ризику вчинення повторних правопорушень [30].

Засудженні – це особлива категорія, вони часто не визнають свою вину, наголошують на тому, що вирок винесено несправедливо, а тому їм властиво справляти гарне враження на оточення, прагнути сподобатися, показати себе «з кращої сторони», тобто відповідати не відверто, а як їм вигідно.

Також слід зазначити, що особи, які скоюють злочинну діяльність характеризуються, насамперед підвищеною агресивністю, надмірною імпульсивністю, нездатністю керувати своєю агресією.

Такі психологічні властивості негативно впливають на особу, а прояви даної агресії можуть загрожувати життю і здоров'ю як даної особи, так і тих, хто її оточує.

Проте, якщо агресія направлена на самого себе, то це може призвести до самознищення особистості, на фоні чого виникає невдоволеність собою, роботою, стосунками, життям в цілому. Перебування в закритому просторі, підвищена недовіра, самозвинувачення ще більше сприяють формуванню негативних, часом суїцидальних думок.

Тому в закладах позбавлення волі доцільно використовувати діагностичні методики, які можуть запобігти непоправним наслідкам. З цією метою було б доцільно використати просту і водночас інформативну методику «Шкала депресії Бека». Вона базується на клінічних спостереженнях за людьми, в яких діагностувалися різні рівні депресій.

Враховуючи специфіку даних осіб, є необхідним застосування запропонованих методик таких як опитувальник Мінімулт, «Шкала депресії Бека», методика «Цінних орієнтацій» та опитувальник «НПН-А», які певним чином будуть відображати правдивість отриманих результатів.

У таблиці 2.4 відображена структурована інформація стосовно запропонованих методик та порівняльний аналіз їх переваг та недоліків.

Таблиця 2.4

Порівняльна таблиця методик визначення психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини

Назва методики	Основні характеристики методики	Переваги методики	Недоліки методики
Опитувальник «Мінімулт»	передбачає діагностику та оцінку рівня нервово емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення, шкалу відвертості.	наявність оцінювальних шкал (шкала брехні, шкала вірогідності, шкала корекції) та базисних шкал, які можуть вказувати на наявність депресії, істерії, паранояльності тощо	обробка даних, яка є дещо затратна в часі, за умови, що стимульним матеріалом є паперовий варіант запитань.

Назва методики	Основні характеристики методики	Переваги методики	Недоліки методики
Шкала депресії Бека	дозволяє виявити обмежений набір найбільш релевантних і значущих симптомів депресії і найбільш часто пред'явлених пацієнтами скарг.	можливість застосування як в індивідуальному порядку, так і для групи осіб, порівняно, невелика кількість запитань, швидкість отримання та обробки	висока ймовірність неправдивих відповідей та неможливість це виявити, якщо респондент заповнює анкету самотійно, власноруч
Методика «Ціннісні орієнтації»	тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини	універсальність, зручність та економічність у проведенні обстеження та обробці результатів	можливість нещирості
Опитувальник «НПН-А»	призначений для виявлення нервово-психічної нестійкості і деяких акцентуацій характеру	перевірка достовірності відповідей, можливість дослідити рівень нервово-психічної стійкості	обробка та інтерпретація затратні в часі, потребують великої концентрації

З метою отримання загальних статистичних даних щодо психологічних особливостей засуджених, доцільно застосовувати вище зазначені методики для групи осіб, та надати можливість анонімності.

Ми переконанні, що анонімність допоможе зняти напругу опитуваних, підвищити рівень чесності, отже зібрати вірогідні дані, які стануть базою для подальшої взаємодії, роботи психолога та спеціалістів галузі пенітенціарної психології.

ВИСНОВКИ

Під час написання даної кваліфікаційної роботи була детально вивчена та проаналізована тема та проблематика психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини.

Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок про те, що обрана тема є актуальною та проблематичною в сучасному суспільному становищі через те, що кількість злочинних діянь має тенденцію до зростання. Тому психологічний професійний супровід злочинців після скоєння злочину має велике значення і направлене на попередження та корекцію психоемоційної волі засудженого.

Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: досліджувана тема є актуальною та корисною в силу того, що вивчення психології особи, яка скоїла злочин як суб'єкта злочину стоїть на одному з перших місць в методах запобігання злочину.

У першому розділі дипломної роботи було досліджено теоретичне підґрунтя психологічних особливостей особистості, яка вчинила злочин.

У другому розділі роботи були детально описані запропоновані методики дослідження психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини. Також був обґрунтований вибір методик та проведено порівняльний аналіз запропонованих тестувань злочинних осіб.

Детальне та коректне психологічне дослідження та супровід особи злочинця допомагає державним структурам глибше розуміти мотиви вчинків правопорушника, регулювати взаємовідносини з ними та виявляти індивідуальні особливості. Це сприятиме запобіганню повторному злочинству.

Аналіз змісту та сутності психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини, є важливим аспектом психології злочинця. Дослідження таких особливостей дозволяє краще розуміти фактори, що спонукають людей до

вчинення важких злочинів, а також розробляти ефективні підходи до профілактики та реабілітації злочинців.

Типологія осіб, які скоїли злочини, допомагає класифікувати цих людей на основі специфічних характеристик. Це може включати типи злочинців за мотивацією (наприклад, злочини з корисливих мотивів або злочини з насильницьким характером), за психічними особливостями (наприклад, психопати чи особи з певними розладами особистості), за способом вчинення злочину (наприклад, серійні вбивці або злочини з використанням насильства). Типологія може бути корисною для розуміння різних категорій злочинців та розробки відповідних стратегій управління кримінальною ситуацією.

Дослідження девіантної поведінки у якості чинника, що сприяє виникненню акцентуацій у злочинця, має значущу роль в пенітенціарній психології. Девіантна поведінка відноситься до вчинення дій, які відхиляються від соціально прийнятих норм. Вона може включати агресивність, насильство, наркоманію, сексуальну девіацію тощо. Вивчення девіантної поведінки сприяє розумінню факторів, що лежать в основі вчинення злочинів, і розробці ефективних підходів до їх попередження та лікування.

Система методики дослідження психологічних особливостей осіб, які скоїли тяжкі злочини, включає розгляд таких інструментів, як опитувальник Мінімулт, «Шкала депресії Бека», методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» та особистісний опитувальник «НПН-А». Наведені інструменти можуть бути корисними для отримання інформації про певні аспекти особистості злочинця, що стосуються рівня нервово-емоційної стійкості, депресії, ціннісних орієнтацій та особистісних особливостей.

Опитувальник Мінімулт: Цей інструмент використовується для вивчення рівня нервово-емоційної стійкості. Опитувальник дозволяє також оцінити ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення. Застосування методики в дослідженні злочинців може потребувати додаткової адаптації та контекстуалізації для

виявлення специфічних психологічних особливостей, пов'язаних із злочинною поведінкою.

«Шкала депресії Бека» використовується для оцінки рівня депресії у злочинця. Депресія може впливати на психічний стан та поведінку особи, а тому дослідження цього аспекту може дати важливі висновки щодо психологічних особливостей злочинця.

Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» дозволяє визначити основні ціннісні орієнтації злочинця. Ціннісні орієнтації можуть впливати на мотивацію та цілі злочинця, а також допомогти розуміти, які цінності притаманні злочинцю.

Особистісний опитувальник "НПН-А" є інструментом, який використовується для вивчення акцентуацій особистості та рівня нервово-психічної нестійкості. Акцентуації вказують на особливості розвитку особистості, що можуть підвищувати ризик виникнення певних типів злочинів або сприяти їхньому вчиненню. Використання опитувальника може допомогти з'ясувати психічну стійкість, наявність акцентуацій та їх вплив на формування злочинної поведінки.

Перспективи подальшого вивчення досліджуваному проблеми вбачаємо у більш детальному дослідженні запропонованих методик на практиці. Вважаємо, що аналіз та подальше активне застосування розробленої системи методик для діагностування психологічних особливостей засуджених призведе до зниження рівня злочинності, адже знання психологічних особливостей злочинців та вміння їх діагностувати дозволяє визначити рівень ризику скоєння злочину, на підставі чого розробити програми психокорекційного впливу для покращення стану засудженого та розробці програм, спрямованих на протидію злочинності в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс. Київ : Видавничий дім, 2004. 421 с.
2. КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-9_2017-UP.pdf
3. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Кондратьєва Я.Ю. Юридична психологія. Київ: Видавничий дім, 2000. 351 с.
4. Загальна психологія: Підручник. / За ред. С.Д. Максименка. Київ : 2000. 485 с.
5. Психологія особистості злочинця. URL: https://stud.com.ua/38662/psihologiya/psihologiya_osobistosti_zlochintsy
6. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2002. 295 с.
7. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
8. Соціально-психологічна характеристика особистості злочинця. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/313.pdf
9. Бедь В.В. Юридична психологія. Навчальний посібник. Львів, 2002. 376 с.
10. Поняття особистості злочинця та основні детермінанти її. URL: <https://www.naiiau.kiev.ua › lectures › лекс-ur-psix2>
11. Типологія та психологічні особливості особи злочинця. URL: <https://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/psychologiya/part1/003.htm>
12. Поняття особи злочинця та межі її вивчення. URL: <https://www.naiiau.kiev.ua › lectures › kruminolog>
13. Костицький М.В. Фактори, що характеризують особу злочинця. *Філософські та психологічні проблеми юриспруденції* : вибрані наук. пр./

М.В.Костицький; відп. ред. Н.В.Кушакова-Костицька. Чернівці: Рута, 2009. Кн. I. С. 307-320.

14. Кримінологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

15. Діагностика психологічних особливостей осіб. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11246/11135>

16. Девіантна поведінка як чинник порушення суспільного життя. URL: https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9E%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%96_%D0%86.%D0%94.

17. Типи девіантної поведінки і їх характеристика. Фактори, умови і причини виникнення девіантної поведінки. URL: <https://studfile.net/preview/5162948/page:12/>

18. Психологія особистості злочинця та злочинної поведінки. URL: https://oduv.s.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-9_2017-UP.pdf

19. Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / Пер. з фр. Л. Кононович. Київ: Основи, 1998. 520 с.

20. Особистість злочинця. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%>

21. Опитувальник Міні-мульти (скорочений багатофакторний опитувальник для дослідження особистості - СБОО) Частина 1. URL: https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_temperamentu_i_kharakteru/opituvalnik_mini_mult/13-1-0-71

22. Дослідження: Депресія і насильство. URL: <https://www.theguardian.com/society/2015/feb/25/diagnosed-depression-linked-to-violent-says-university-oxford-study-sweden>

23. Шкала депресії Бека. URL: <https://mozok.ua/depressiya/testy/item/2701-shkala-depres-beka>

24. Шкала депресії Бека. URL: <https://wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BA%D0%B0%D0%0%B>

25. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/2103995649f33d5b1d8dc74316d1c8d0.pdf>
26. Наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2021 року № 307/5 про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-21#Text>
27. Paskevskaja J. A. *Psychological support of prisoners//Behind the curtain of rehabilitation*//8. Міжнародна конференція «За ґратами ресоціалізації», 6-7 квітня 2017
28. Особистісний опитувальник «НПН-А». URL: <http://medbib.in.ua/lichnostnyiy-oprosnik-npn-nervno-psihicheskaya37583.html>
29. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
30. Кримінологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Мінімулт (скорочений багатофакторний опитувальник для дослідження особистості - СБОО)

ОПИС

Мінімулт розроблений шведським психологом Кінканнон і адаптований в російській варіант (перекладано на українську мову СБОО) В.П. Зайцевим і В.Н. Козюля. Цю методику краще використовувати для скринінгу на предмет виявлення осіб, які потребують медичної допомоги для використання в психосоматичних лікарнях.

Методика дозволяє оцінити рівень нервово-емоційної стійкості, ступінь інтеграції особистісних властивостей, рівень адаптації особистості до соціального оточення.

Методика в основному розрахована на обстеження дорослих осіб (від 16 до 80 років, з освітою не нижче 6-7 класу середньої школи), зі збереженим інтелектом.

Опитувальник Мінімулт являє собою скорочений варіант ММРІ, містить 71 питання, 11 шкал, з них 3 - оцінні. Перші 3 оцінювальні шкали вимірюють щирість досліджуваного, ступінь достовірності результатів тестування і величину корекції, що вноситься надмірною обережністю. Решта 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості.

Час проведення опитування не обмежується. При цьому СБОО досить економічний: середній час обстеження займає близько 15 хв, а обробка отриманих даних - всього 5-6 хв.

Інструкція

«Напишіть своє прізвище та інші відомості про себе на Бланку відповідей.

Нижче слідує твердження, що стосуються стану Вашого здоров'я і Вашого характеру. Прочитайте кожне твердження і вирішіть, вірно воно чи

невірно по відношенню до Вас. Не витрачайте часу на роздумування. Найбільш природно те рішення, яке першим приходить в голову.

Якщо твердження по відношенню до Вас вірно, то поставте, будь ласка, косий хрестик у лівому квадраті поруч з відповідним номером Бланка відповідей (цей квадратик розташований в колонці, позначеній буквою "в").

Якщо твердження по відношенню до Вас невірно, то поставте хрестик у лівому квадраті, розташованому праворуч від відповідного номера на Бланку відповідей (колонка позначена буквою "н").

Усі відповіді повинні бути внесені в доданий Бланк відповідей.»

ТЕКСТ ОПИТУВАЛЬНИКА

1. У Вас хороший апетит?
2. Вранці Ви зазвичай відчуваєте, що виспалися і відпочили.
3. У вашому повсякденному житті маса цікавого.
4. Ви працюєте з великою напругою.
5. Часом Вас приходять в голову такі нехороші думки, що про них краще не розповідати.
6. У Вас дуже рідко буває запор.
7. Іноді Вам дуже хотілося назавжди піти з дому.
8. Часом у Вас бувають напади нестримного сміху або плачу.
9. Часом Вас турбує нудота і позиви на блювоту.
10. У вас таке враження, що Вас ніхто не розуміє.
11. Іноді Вам хочеться вилятися.
12. Щотижня Вам сняться кошмари.
13. Вам важче зосередитися, ніж більшості людей.
14. З Вами відбувалися (або відбуваються) дивні речі.
15. Ви досягли б в житті набагато більшого, якби люди не були налаштовані проти Вас.
16. У дитинстві Ви один час скоювали крадіжки.
17. Бувало, що по кілька днів, тижнів або цілих місяців Ви нічим не могли зайнятися, тому що важко було змусити себе включитися в роботу.

18. У Вас переривчастий і неспокійний сон.
19. Коли Ви знаходитесь серед людей, Вам чуються дивні речі.
20. Більшість знаючих Вас людей не вважають Вас неприємною людиною.
21. Вам часто доводилося підкорятися кому-небудь, хто знав менше Вашого.
22. Більшість людей задоволені своїм життям більш ніж Ви.
23. Дуже багато перебільшують свої нещастя, щоб домогтися співчуття і допомоги.
24. Іноді ви гнівайтесь.
25. Вам безумовно не вистачає впевненості в собі.
26. У вас часто бувають посмикування в м'язах.
27. У Вас часто буває почуття, ніби Ви зробили щось неправильне або негарне.
28. Зазвичай Ви задоволені своєю долею.
29. Деякі так люблять командувати, що Вам хочеться все зробити наперекір, хоча Ви знаєте, що вони праві.
30. Ви вважаєте, що проти Вас щось замишляють.
31. Більшість людей здатне домагатися вигоди не зовсім чесним шляхом.
32. Вас часто турбує шлунок.
33. Часто ви не можете зрозуміти, чому напередодні Ви були в поганому настрої і роздратовані.
34. Часом Ваші думки текли так швидко, що Ви не встигали їх висловлювати.
35. Ви вважаєте, що Ваше сімейне життя не гірше, ніж у більшості Ваших знайомих.
36. Часом Ви впевнені у власній непотрібності.
37. В останні роки Ваше самопочуття було в основному хорошим.
38. У Вас бували періоди, під час яких Ви щось робили і потім не могли пригадати, що саме.

39. Ви вважаєте, що Вас часто незаслужено карали.
40. Ви ніколи не відчували себе краще, ніж тепер.
41. Вам байдуже, що думають про Вас інші.
42. З пам'яттю у Вас все гаразд.
43. Вам важко підтримувати розмову з людиною, з якою Ви тільки що познайомилися.
44. Велику частину часу Ви відчуваєте загальну слабкість.
45. У Вас рідко болить голова.
46. Іноді Вам бувало важко зберегти рівновагу при ходьбі.
47. Не всі Ваші знайомі Вам подобаються.
48. Є люди, які намагаються вкрати Ваші ідеї та думки.
49. Ви вважаєте, що робили вчинки, які не можна пробачити.
50. Ви вважаєте, що Ви занадто сором'язливі.
51. Ви майже завжди про що-небудь тривожитесь.
52. Ваші батьки часто не схвалювали Ваших знайомств.
53. Іноді Ви трохи брешете.
54. Часом Ви відчуваєте, що Вам незвичайно легко приймати рішення.
55. У Вас буває сильне серцебиття і Ви часто задихаєтесь.
56. Ви запальні, але відхідливі.
57. У Вас бувають періоди такого занепокоєння, що важко всидіти на місці.
58. Ваші батьки та інші члени сім'ї часто чіпляються до Вас.
59. Ваша доля нікого особливо не цікавить.
60. Ви не засуджуєте людини, якій не проти скористатися в своїх інтересах помилками іншого.
61. Іноді Ви сповнені енергії.
62. За останній час у Вас погіршився зір.
63. Часто у Вас дзвенить або шумить у вухах.
64. У Вашому житті були випадки (можливо, тільки один), коли Ви відчували, що на Вас діє гіпноз.

65. У Вас бувають періоди, коли Ви незвично веселі без особливої причини.

66. Навіть перебуваючи в суспільстві, Ви зазвичай відчуваєте себе самотньо.

67. Ви вважаєте, що майже кожен може збрехати, щоб уникнути неприємностей.

68. Ви відчуваєте гостріше, ніж більшість інших людей.

69. Часом Ваша голова працює як би повільніше, ніж зазвичай.

70. Ви часто розчаровуєтеся в людях.

71. Ви зловживаєте спиртними напоями.

ОБРОБКА

До методики додається спеціальний бланк, де на одній стороні фіксуються відповіді досліджуваного. Якщо досліджуваний згоден з твердженням, то в клітці з номером питання він ставить знак «+» («так», «вірно»), якщо не згоден - знак «-» («ні», «невірно»). На зворотному боці бланка експериментатор будує профіль особистості досліджуваного з урахуванням значення шкали корекції, додаючи до сирих балів відповідне значення шкали корекції. Таблиця цих значень наведена на бланку.

БЛАНК ТЕСТУ

Прізвище І.Б. _____ Вік _____ Стать _____

Освіта _____ Дата _____

(Поруч з номером при відповіді «вірно» закресліть квадратик «В», при відповіді «невірно» - квадратик «Н»).

В	1	Н	В	21	Н	В	41	Н	В	61	Н	L
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
☐	2	☐	☐	22	☐	☐	42	☐	☐	62	☐	F
☐	3	☐	☐	23	☐	☐	43	☐	☐	63	☐	
☐	4	☐	☐	24	☐	☐	44	☐	☐	64	☐	K
☐	5	☐	☐	25	☐	☐	45	☐	☐	65	☐	I
В	6	Н	В	26	Н	В	46	Н	В	66	Н	2
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
☐	7	☐	☐	27	☐	☐	47	☐	☐	67	☐	3
☐	8	☐	☐	28	☐	☐	48	☐	☐	68	☐	4
☐	9	☐	☐	29	☐	☐	49	☐	☐	69	☐	5
☐	10	☐	☐	30	☐	☐	50	☐	☐	70	☐	6
В	11	Н	В	31	Н	В	51	Н	В	71	Н	7
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
☐	12	☐	☐	32	☐	☐	52	☐	☐	☐	☐	8
☐	13	☐	☐	33	☐	☐	53	☐	☐	☐	☐	9
☐	14	☐	☐	34	☐	☐	54	☐	☐	☐	☐	
☐	15	☐	☐	35	☐	☐	55	☐	☐	☐	☐	
В	16	Н	В	36	Н	В	56	Н				
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐				
☐	17	☐	☐	37	☐	☐	57	☐				
☐	18	☐	☐	38	☐	☐	58	☐				
☐	19	☐	☐	39	☐	☐	59	☐				
☐	20	☐	☐	40	☐	☐	60	☐				

Значення *шкали K* додається до базисних шкалами № 1, 4, 7, 8, 9.

До сирих балів значення *шкали K* додають за наступною схемою

$$\text{Шкала } Hs = Hs + (0.5 * K);$$

$$\text{Шкала } Pd = Pd + (0.4 * K);$$

$$\text{Шкала } Pt = Pt + K;$$

$$\text{Шкала } Sc = Sc + K;$$

$$\text{Шкала } Ma = Ma + (0.2 * K);$$

Наприклад: якщо за *шкалою K* отримано 9 балів, то до значення шкали № 1, виходячи з таблиці, додають 5 балів, до значення шкали № 4 - 4 бали, до значень шкал № 7 та № 8 по 9 балів, до значення шкали № 9 - 2 бали.

Після отримання остаточних значень будують профіль

Оцінювальні шкали:

1. Шкала брехні (L).

2. Шкала вірогідності (F).

3. Шкала корекції (К).

Базисні шкали:

1. Іпохондрії (Hs).

2. Депресії (D).

3. Істерії (Hy).

4. Психопатії (Pd).

6. Паранойяльності (Pa).

7. Психастенія (Pt).

8. Шизоїдний (Se).

9. Гіпоманія (Ma).

Опитування рекомендується проводити індивідуально або в групі, за наявності у кожного досліджуваного тексту опитувальника і бланка для відповідей, у присутності експериментатора, якому досліджувані можуть задавати питання.

Ключ

Шкал и	Відповід і	№ питання
<i>L</i>	Н	5, 11, 24, 47, 53
<i>F</i>	Н	22, 24, 61
	В	9, 12, 15, 19, 30, 38, 48, 49, 58, 59, 64, 71
<i>K</i>	Н	11, 23, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 43, 51, 56, 61, 65, 67, 69, 70
<i>1 (Hs)</i>	Н	1, 2, 6, 37, 45
	В	9, 18, 26, 32, 44, 46, 55, 62, 63
<i>2 (D)</i>	Н	1, 3, 6, 11, 28, 37, 40, 42, 60, 65, 71
	В	9, 13, 17, 18, 22, 25, 36, 44
<i>3 (Hy)</i>	Н	1, 2, 3, 11, 23, 28, 29, 31, 33, 35, 37, 40, 41, 43, 45, 50, 56
	В	9, 13, 18, 26, 44, 46, 55, 57, 62
<i>4 (Pd)</i>	Н	3, 28, 34, 35, 41, 43, 50, 65
	В	7, 10, 13, 14, 15, 16, 22, 27, 52, 58, 71
<i>6 (Pa)</i>	Н	28, 29, 31, 67
	В	5, 8, 10, 15, 30, 39, 63, 64, 66, 68
<i>7 (Pt)</i>	Н	2, 3, 42
	В	5, 8, 13, 17, 22, 25, 27, 36, 44, 51, 57, 66, 68

8 (Se)	Н	3, 42
	В	5, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 30, 38, 39, 46, 57, 63, 64, 66
9 (Ma)	Н	43
	В	4, 7, 8, 21, 29, 34, 38, 39, 54, 57, 60

Примітка. Н - Невірно, В - Вірно

Для швидкого додавання до сирих балів відповідаючих значень шкали корекції можна скористатися таблицею коефіцієнтів корекції

Таблиця коефіцієнтів корекції

К	0,5К	0,4К	0,2К	
6	1	8	6	3
5	1	8	6	3
4	1	7	6	3
3	1	7	5	3
2	1	6	5	2
1	1	6	4	2
0	1	5	4	2
	9	5	4	2
	8	4	3	2
	7	4	3	1
	6	3	2	1
	5	3	2	1
	4	2	2	1
	3	2	2	1
	2	1	1	0
	1	1	1	0

Як користуватися шкалою корекції

1. Необхідно подивитися скільки балів за *шкалою корекції К* отримав респондент.

2. Знаходимо цей бал в стовпчику *К*.

3. У рядку, навпаки знайденого балу, буде вказано, скільки балів необхідно додати до сирих балів респондента за відповідними шкалами.

Приклад

За *шкалою корекції К* респондент отримав 6 балів. Знаходимо 6 балів в стовпчику *К*. Дивимось, що написано у відповідному рядку :

- до сирих балів за 7 і 8 шкалами потрібно додати 6 балів;
- до сирих балів за 1 шкалою потрібно додати 3 бали;
- до сирих балів за 4 шкалою потрібно додати 2 бали;
- до сирих балів за 9 шкалою потрібно додати 1 бал.

Наведений вище бланк зручний для експрес-аналізу первинних даних. Однак для отримання більш точного профілю з урахуванням статі необхідно використовувати наступну таблицю:

Стать	Чоловіки		Жінки	
	М	δ	М	δ
Статистичний показник				
Вік	40,5	15,85	39,3	14,89
L	1,48	1,23	1,51	1,19
F	3,1	2,3	2,64	1,71
К	7,68	3,42	7,72	2,64
1	7,24	3	8,47	2,92
2	7,02	2,68	7,96	3
3	9,73	2,91	11,53	3,38
4	10,39	2,13	9,76	1,9
6	4,03	1,74	4,77	2
7	13,57	2,51	14,48	2,27
8	13,68	2,83	13,52	2,8
9	6,23	1,55	6,35	1,91

Переклад сирих балів (після додавання відповідних значень по **Шкалі Корекції**) як і в тесті ММРІ виробляють за такою формулою:

$$T = 50 + \frac{10(X - M)}{\delta}$$

де X - сирий бал, а M і δ - значення взяті з таблиці.

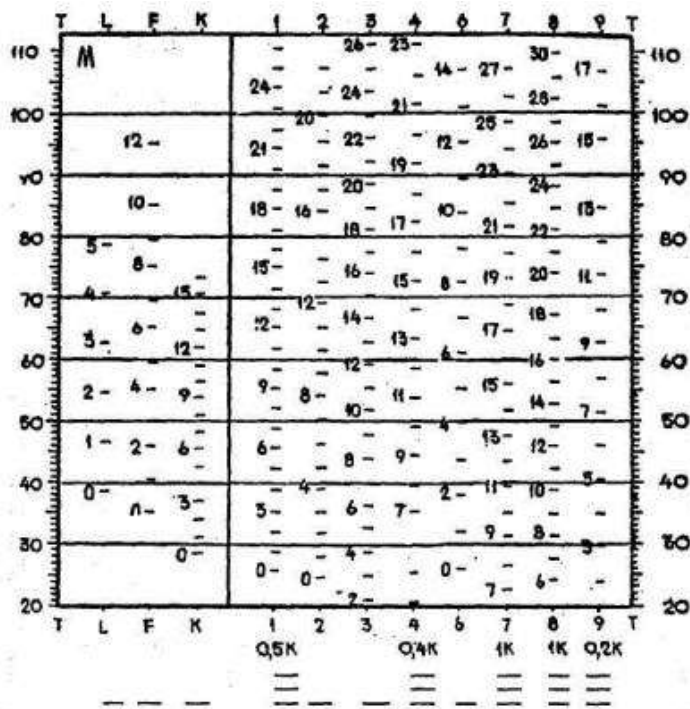
БЛАНК ПЕРЕВЕДЕННЯ СИРИХ БАЛІВ В Т-Бали

Т бали	Сири бали по шкалам										
	L	F	K	1	2	3	4	6	7	8	9
20							5				
21						2					
22									7		
23											
24					0					6	2
25						3					
26				0			6	0	8		
27										7	
28			0	1	1	4					
29											
30											3
31			1		2				9	8	
32				2		5		1			
33											
34			2								
35		0		3	3		7		10	9	4
36						6					
37			3								
38	0			4				2		10	
39					4				11		
40		1	4			7	8				5
41											
42			5	5	5					11	
43								3	12		
44						8	9				
45			6	6							
46	1	2			6					12	6
47						9			13		
48			7	7							
49							10			13	
50		3			7			4			
51			8			10			14		7

52				8						14	
53							11				
54			9		8						
55	2	4		9		11		5			
56			10						15	15	
57					9						8
58				10			12				
59			11			12					
60		5							16	16	
61				11	10			6			
62	3		12			13					9
63							13			17	
64									17		
65		6	13	12	11						
66						14		7			
67			14							18	
68				13			14				10
69									18		
70	4	7	15		12	15				19	
71				14							
72					13		15	8			
73			16						19		
74						16				20	11
75		8		15							
76					14						
77						17	16		20	21	
78				16				9			
79	5										12
80		9			15						
81				17		18			21	22	
82							17				
83											
84				18	16	19		10		23	
85		10							22		13
86							18				
87				19	17						
88						20				24	
89								11			
90		11							23		14
91				20	18					25	
92						21	19				
93											
94				21					24		

95		12			19			12		26	
96						22	20				15
97				22							
98									25	27	
99											
100					20	23					
101				23				21	13		16
102									26	28	
103					21	24					
104				24							
105										29	
106								22			
107				25	22	25			14	27	17
108											
109											
110				26						30	
111							26	23			

Профільний лист

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Високими оцінками по всіх шкалах, після побудови профілю особистості, є оцінки, що перевищують 70.

Низькими оцінками вважаються оцінки нижче 40. (35*65)

Оціночні шкали

Шкала брехні (L) - оцінює ширість досліджуваного.

Низькі значення. Особи надмірно відкриті, які не приховують своїх труднощів, слабкостей і психопатологічних розладів. Добре усвідомлюють свої труднощі, схильний швидше перебільшувати, ніж недооцінювати ступінь міжособистісних конфліктів, тяжкість відмічених симптомів, ступінь особистісної неадекватності. Схильність критично ставитися до себе і оточуючих - призводить до скептицизму. Незадоволеність і схильність перебільшувати істотність конфліктів робить досліджуваного легко вразливим і породжує незручність у міжособистісних стосунках.

Високі значення. Тенденція досліджуваного уявити себе в більш вигідному світлі, продемонструвавши суворе дотримання соціальних норм. Це прагнення може бути обумовлено деякими причинами: 1) з обмеженістю кругозору досліджуваного або 2) ситуацією, або 3) викликане наявністю патології, або 4) у тих випадках, коли індивідуум слідує встановленому стандарту поведінки, дотримуючись часом незначних і немаючих істотних цінностей правила; 5) належність до певної професійної групи, від якої через її специфіки, потрібно надзвичайно високий стандарт поведінки і пунктуальне проходження конвенціональним нормам (юристи, педагоги). У осіб з високим інтелектом і великим життєвим досвідом цей показник не можна розглядати, як прагнення виглядати в сприятливому світлі. У разі, якщо відзначаються також піки на інших шкалах, - профіль особистості можна проаналізувати лише в поєднанні з відомими клінічними даними хворого.

Шкала імовірності (F) - виявляє недостовірні відповіді: чим більше значення за цією шкалою, тим менш достовірні результати.

Низькі значення. Результати говорять про достовірність.

Високі значення. Високі показники за шкалою "F" можливі в наступних випадках: 1) неконформність особистості, пов'язана з своєрідністю сприйняття і логіки (шизоїдний тип особистості); 2) аутична особистість, яка має труднощі в міжособистісних контактах; 3) психопатоподібна поведінка, схильність до

невпорядкованому поводженню чи виражене відчуття протесту проти конвенціональних норм; 4) підлітки в період формування особистості, коли переважає потреба в самовираженні неконформністю поведінкою і поглядами; 5) виражена тривожність і потреба в допомозі з боку оточуючих. У кожному конкретному випадку до оцінки профілю за шкалою "F" треба підходити індивідуально: 1) результати тестування в цілому викликають сумніви через навмисного спотворення результатів самим піддослідним; 2) слід поєднувати показання за шкалою "F" з клінічним станом досліджуваного (можливо неадекватне сприйняття тверджень).

Шкала корекції (К) - згладжує спотворення, що вносяться надмірною обережністю і контролем досліджуваного під час тестування. Високі показники за цією шкалою говорять про неусвідомленому контролі поведінки. Шкала (К) використовується для корекції базисних шкал, які залежать від її величини.

Низькі значення. Справляє враження людини розсудливої, доброзичливої, товариської, що має широке коло інтересів. Великий досвід міжособистісних контактів і заперечення утруднень обумовлює у нього більш-менш високу підприємливість і вміння знаходити правильну лінію поведінки. Оскільки такі якості покращують соціальну адаптацію, помірне підвищення профілю за шкалою "К" може розглядатися як прогностично сприятлива ознака.

Високі значення. Високий показник за шкалою "К" говорить про можливість, що особистість визначає свою поведінку залежно від соціального схвалення і стурбована своїм соціальним статусом. Схильність заперечувати будь-які труднощі в міжособистісних відносинах або в контролі власної поведінки, прагнення до дотримання прийнятих норм поведінки й утримується від критики оточуючих в тій мірі, в якій поведінку оточуючих укладається в рамки прийнятої норми. Відзначається негативна реакція на поведінку тих осіб, які поводяться явно відхиляючись від рамок традицій і звичаїв. У разі клініки: виражене занепокоєння, невпевненість у собі в поєднанні з бажанням домогтися доброзичливого до себе ставлення.

Базисні шкали.

1. Іпохондрія (Hs) - близькість досліджуваного до астено-невротичного типу. Досліджувані з високими оцінками повільні, пасивні, приймають все на віру, покірні владі, повільно пристосовуються, погано переносять зміну обстановки, легко втрачають рівновагу в соціальних конфліктах.

низькі значення Досліджуваний не стурбований станом свого здоров'я, більш діяльний і енергійний і більш успішно вирішує свої труднощі, використовуючи більш адаптивні форми поведінки.

високі значення Високий показник по шкалі "Hs" говорить про можливість: Тривога відноситься суб'єктом не за рахунок якихось зовнішніх соціальних причин, а за рахунок стану свого фізичного здоров'я. Відзначається емоційна значимість для досліджуваного його соматичних відчуттів: загальне самопочуття, працездатність, порушення соматичних функцій, больових відчуттів. Динаміка розвитку соматизації тривоги: 1) неспокій за стан свого фізичного здоров'я виникає на тлі високого рівня тривоги взагалі. Тривога починає проектуватися на серцево-судинні порушення, шлунково-кишкового тракту - таким чином, тривога соматизується і знаходить конкретність, тобто змінюється страхом. 2) підвищена увага до себе, що обумовлює перенесення відносини загрози з міжособистісних відносин на процеси, що відбуваються у власному організмі, поєднується з недостатньою здатністю контролювати свої емоції. 3) вершина розвитку соматизації тривоги - схильність до скарг, заклопотаність своїм фізичним станом, песимізм і зневіра в успіх, особливо щодо медичної допомоги, розвивається тривале і ретельне самостереження за своїм організмом, що зовні проявляється в непоступливості, впертості, скептицизмі.

2. Депресія (D). Високі оцінки мають чутливі, сенситивні особи, схильні до тривог, боязкі, сором'язливі. У справах вони старанні, сумлінні, високоморальні і обов'язкові, але не здатні прийняти рішення самостійно, немає впевненості в собі, при найменших невдачах вони впадають у відчай.

низьке значення: Низький рівень тривоги, активність, товариськість, відчуття своєї значущості, сили, енергії та бадьорості.

високе значення: Високий показник за шкалою "D" говорить про те що можливо у досліджуваного відзначається більше тривоги, ніж депресія. Відчуття невизначеної погрози, характер і час виникнення якої не піддається передбаченню, дифузними побоюваннями і тривожними очікуваннями. Динаміка розвитку тривоги: 1) відчуття внутрішньої напруженості, готовність до виникнення якого-небудь несподіваного явища, яке однак, не оцінюється ще як загрозливе. Наростання почуття внутрішньої напруженості часто призводить до утруднення у виділенні значимих подразників, що проявляється в неприємному емоційному настрої; 2) потім тривога змінюється страхом - відчуттям вже конкретної загрози, невідворотності катастрофи, що насувається. Оточуючим досліджуваний представляється як песиміст, замкнутий, мовчазний, сором'язливий, надмірно серйозний. Може виглядати як пішов у себе і уникає контактів. Однак, насправді, особистість відчуває потребу в глибоких і міцних контактах з оточуючими. Особистість легко ідентифікує себе з окремими людьми, явищами, і якщо це ототожнення порушується, то особистість сприймає це як катастрофу, що приводить її до зниження настрою. Вже лише одна загроза розриву гармонійних відносин може викликати у таких осіб тривогу. Тому їх відгородженість - це прагнення уникнути розчарування. Насправді ж ці особистості прагнуть залучити й утримати увагу оточуючих, дорожать їх оцінкою, прагнуть придбати і зберегти їх. У ситуаціях фрустрації для них більш характерні інтрапунітивні реакції - почуття провини, гнів, спрямований на себе, аутоагресія, аж до суїциду. На ситуацію дезадаптації реагує астеною, інертністю, пасивністю, відмовою від реалізації егоцентричних установок у складній конфліктній ситуації.

3. Істерія (Hy). Виявляє осіб, схильних до неврологічних захисних реакцій конверсійного типу. Вони використовують симптоми соматичного захворювання як засіб уникнення відповідальності. Всі проблеми вирішуються відходом у хворобу. Головною особливістю таких людей є прагнення здаватися більше, значніше, ніж є насправді, прагнення звернути на себе увагу у що б то

не стало, спрага захоплення. Почуття таких людей поверхові й інтереси неглибокі.

низьке значення: Інтроверсія, скептицизм, недостатня здатність до спонтанності в соціальних контактах.

високе значення: Високий показник за шкалою "Ну" говорить про можливість: У досліджуваного відзначається здатність до витіснення факторів, що викликають тривогу; демонстративне підкреслення соматичного неблагополуччя з тенденцією заперечувати труднощі в соціальній адаптації. Висока здатність до витіснення, що дозволяє ефективно усувати тривогу, в той же час ускладнює формування досить стійкої поведінки: постійно виникають нові ролі, завдання та оцінки. Люди цього типу не мають досить розвинений внутрішній світ, їх переживання орієнтовані на зовнішнього спостерігача. Ігнорування негативних сигналів ззовні дозволяє зберігати високу самооцінку, що переходить в самолюбівання. Така поведінка може призвести до безцеремонності, некритичності в оцінці ситуації. Особистість прагне бути в центрі уваги, шукає визнання і підтримки і домагається цього наполегливими діями. Схильність до фантазування, егоцентризму, незрілості і поверховості у контактах. Зазвичай ускладнює діяльність групи, яка повинна планомірно і тривалий час вирішувати якусь проблему. Проявляються частіше декларації, неможливість тривалого і впорядкованого зусилля з виконання тривалої діяльності. Краще проявляє себе в ситуаціях, де треба швидко змінювати свою роль, де присутні короткочасні контакти, уміння пристосовуватися до різних людей. У конфліктах найчастіше використовуються для самозахисту соматичні скарги, які носять поверхневий характер. У разі клініки - може спостерігатися повна втрата здатності до формування стійких установок та побудові поведінки на основі попереднього досвіду, живе методом "проб і помилок", виходячи з задоволення своїх сьогохвилинних бажань. Відзначається слабкість затримки своїх бажань, в результаті виникає безплановість і хаотичність поведінки. Декомпенсація особистості виникає в ситуаціях підвищених вимог і навантажень, а також порушення відносин, які за соціальним нормам повинні

підтримуватися (наприклад, в сім'ї). Виникає груба конверсійна симптоматика або більш тонка - зміни вегетативної регуляції, яка є "копією" раніше бачених або почутих "страшних" захворювань (наприклад, інфаркту). Основна мета поведінки хворого - потреба в увазі та підтримці, в милуванні своїми стражданнями і своєю волею, стійкістю при цьому.

4. Психопатія (Pd). Високі оцінки по цій шкалі свідчать про соціальну дезадаптацію, такі люди агресивні, конфліктні, нехтують соціальними нормами і цінностями. Настрій у них нестійкий, вони уразливі, збудливі і чутливі. Можливий тимчасовий підйом по цій шкалі, викликаний якою-небудь причиною.

низьке значення: Конвенціональна особистість, високий рівень ідентифікації зі своїм соціальним статусом, тенденція до збереження постійних інтересів, установок, цілей.

високе значення: Висока оцінка за шкалою "Pd" говорить про можливість: Психопатоподібна поведінка, схильність до асоціальних вчинків. За сприятливих умов в проміжках між декомпенсацією психопатичні риси можуть не виявлятися. Характеризується зневагою до прийнятих суспільних норм, моральним і етичним цінностям, які встановилися правилам поведінки і звичаям. Залежно від рівня активності це зневага проявляється в гнівних і агресивних реакціях або виражається більш-менш пасивно. Протест проти прийнятих норм може обмежуватися сім'єю і найближчим оточенням, але може набувати генералізований характер. Поведінка погано передбачувана, невміння планувати майбутні вчинки і зневагу наслідками своїх дій. Недостатня здатність отримувати користь з досвіду приводить їх до повторних конфліктів з оточуючими. Безпосередня реалізація виникаючих спонукань і недостатня здатність прогнозувати приводить до відсутності тривоги і страху перед потенційним покаранням. Ситуації, які не спричинили тяжких наслідків, також не викликають тривоги або депресії. Тільки реально значуще покарання може провокувати агресію або субдепресію і то тільки проти самого факту покарання, а не ситуації. У міжособистісних відносинах (навіть в інтимних)

особистість відрізняється поверхневим і нестійким ставленням, рідко виникає почуття глибокої прихильності. Особистість ненадійна в тривалому спілкуванні, оскільки схильна до дисфорій. Загалом - егоцентризм, імпульсивність, емоційна незрілість, конфліктність.

Діагноз: розлад особистісних рис, агресивний тип, пасивно-агресивний тип; Альтернативний діагноз: емоційно нестійка особистість, реакція тривоги, депресивна реакція у особистості з порушенням особистісних рис; Скарги, риси особистості та симптоми: вибуховий, емоційно нестійкий, погане фінансове становище, відчуття провини, важке пияцтво, незрілість особистості, можливі: депресія, непрацездатність; Провідні риси: нечуйність, незрілість, вимогливість, егоцентричність, імпульсивність, дитячість, безтурботність, нетерплячість, емоційна нестійкість, розбещеність матір'ю. Якщо чоловік ставиться до нього з поблажливістю, то досліджуваній не йде на розлучення. Однак є виражені конфлікти в подружніх стосунках. Погано пристосований до сексуального життя, схильний до статевих збочень. Стає напруженим, похмури і депресивним через низьку переносність фрустрації. Суїцидальні спроби, агресивні спалахи проти чоловіка і алкоголізм є найбільш частою причиною переміщення в лікарню.

5. Паранойяльність (Pa). Основна риса людей з високими показниками за цією шкалою - схильність до формування надцінних ідей. Це люди односторонні, агресивні і злопам'ятні. Хто не згоден з ними, хто думає інакше, той чи дурна людина, чи ворог. Свої погляди вони активно насаджують, тому мають часті конфлікти з оточуючими. Власні найменші удачі вони завжди переоцінюють.

низьке значення: Можливі такі варіанти: 1) досліджуваній недовірливий і обережний, боїться неприємних наслідків своїх дій; 2) у досліджуваного гнучке мислення і він швидко змінює точку зору.

високе значення: У разі високої оцінки за шкалою "Pa", можливо: Ригідність, схильність до систематизації накопиченого досвіду, підозрілість, образливість, завзятість у досягненні мети, педантизм, схильність

звинувачувати інших у недружньому ставленні, ворожість і ригідність афекту. Динаміка ригідності афекту: 1) фрустрація і виникає у зв'язку з нею тривога переживаються як імпульс, що спонукає до тієї чи іншої форми поведінки, що дозволяє прямо чи опосередковано задовольнити блоковану потребу; 2) цей імпульс лежить в основі емоції, як привід від потреби індивіда до відповідної форми поведінки; 3) в умовах суспільства емоція не завжди реалізується, тому згасання її відбувається повільно, а у деяких особистостей значно повільніше; 4) у останніх (тобто, ригідних особистостей) при одній думці про фрустраційній ситуації знову виникає невідреагована емоція.

Риси особистості: поєднання сензитивності й уразливості зі скаргами на недоліки оточуючих, їх ворожі дії, затвердження моральних устоїв, схильність до ідеаторної розробці ситуації. Ригідність афекту зазвичай пов'язана з егоїстичними спонуканнями. Супроводжується інтенсивною розробкою концепції, яка покликана пояснити його виникнення і в той же час зберегти приємне для індивіда уявлення про власну особистість. Ця вторинна ідеаторна розробка створює враження незалежної позиції, вірності своїм критеріям. Проте насправді вчинки визначаються зовнішнім впливом, так як вони є відповіддю на дії оточуючих, які сприймаються афективно, як ущемляють особистість досліджуваного. Міркування їх внутрішньо логічні. З ригідністю афекту пов'язано також тривале переживання власних успіхів, причому це переживання включає гордість своєю цінністю, підвищене себелюбство і невдоволення відсутністю визнання з боку оточуючих. Для особистості властиво впертість, раціональна життєва платформа, виражене відчуття суперництва, прямолінійність. Клініка: маються надцінні ідеї або маячні концепції. Навіть за відсутності марення поведінку їх все одно важко корегувати, схильні з недовірою ставитися до лікування і прагнуть раціоналістично обґрунтувати свою недовіру до медицини.

7. Психастенія (Pt). Діагностує осіб з тривожно-недовірливим типом характеру, якому властиві тривожність, боязкість, нерішучість, постійні сумніви.

низьке значення: Рішучість, гнучкість поведінки з низьким рівнем тривожності, впевненість при прийнятті рішення.

високе значення: Високі результати за шкалою "Pt" говорять про можливість: Конституціональна схильність до виникнення тривожних реакцій, а усунення цієї тривоги досягається шляхом формування обмеженої поведінки. Сензитивність, страх, тривога, невмотивовані побоювання, непевненість у собі і у своїй компетентності, знижена самооцінка, нав'язливість. Тривожно-недовірлива особистість, низький поріг фрустрацій, напруженість, самокритичність, емпатійність, труднощі соціального пристосування, сором'язливість, боязкість. Низька здатність до витіснення і підвищена увага до негативних сигналів. Прагнення утримати в центрі уваги навіть несуттєві факти, враховувати і передбачити навіть малоймовірні можливості. В результаті ситуація ніколи не представляється досить визначеною, що ще більше посилює постійну тривожність. Тому нездатність відокремлювати фон від сигналу, збільшення емоційної значущості фону призводить до ослаблення концентрації уваги, до сумнівів і коливань при необхідності прийняти рішення, тривогу і страхи з приводу можливих наслідків своїх дій. Оскільки кожен новий сигнал сприймається як загроза, то особистість дотримується вже досліджуваних прийомів діяльності. У своїй діяльності керується головним чином не потребою досягти успіху, а прагненням уникнути неуспіху і поведінку досліджуваного визначається страхом перед можливістю спричинити на себе небезпеку невірним вчинком. Цей страх лежить в основі обмежень своєї поведінки, особливо там, де успіх не гарантований. У тих же областях, де доводиться діяти, досліджуваний прагне контролювати успішність своєї діяльності за допомогою розробки високого внутрішнього стандарту, з яким зіставляється дія і результат. Такі особи описуються оточуючими як сумлінні, ретельно виконують свої обов'язки, стримані у зовнішніх проявах і нерішучі. Клініка: схильність до нав'язливого неспокою, напруженість, нерішучість, знижена завадостійкість по відношенню до стресу, стресорами є ситуації, де відбувається швидка зміна факторів, непорядковані і не піддаються

плануванню ситуації; декомпенсація особистості супроводжується нав'язливими страхами і ритуалами.

8. Шизоїдність (Se). Особам з високими показниками за цією шкалою властивий шизоїдний тип поведінки. Вони здатні тонко відчувати і сприймати абстрактні образи, але повсякденні радощі й прикрощі не викликають у них емоційного відгуку. Таким чином, спільною рисою шизоїдного типу є поєднання підвищеної чутливості з емоційною холодністю і відчуженістю в міжособистісних стосунках.

низьке значення: Відсутність шизоїдних рис характеру (емоційної холодності і відчуженості).

високе значення: Високі результати за шкалою "Sc" говорять про можливість: Шизофренії: формується в тих випадках, коли навіть незначні фрустрації ведуть до виникнення стійких і тривалих негативних емоцій, а компенсація досягається шляхом відходу з навколишнього середовища у внутрішній світ. Емоційна холодність, своєобразне сприйняття і суджень, незвичайність думок і вчинків, вибірковість або поверховість контактів.

Орієнтування на внутрішні критерії, втрата здатності до інтуїтивного розуміння оточуючих, до програвання їх ролей і в зв'язку з цим порушення адекватного емоційного реагування. Для особистості важко, а часом неможливо поглянути на себе з боку і включити себе в навколишній світ. Поведінка часто ексцентрично, позбавлене емоційного забарвлення або гордовита. Хоча негативні сигнали і не доходять до особистості, але якщо сигнал дійшов, то він несподівано викликає велику вразливість. Оскільки в силу незадоволеності і ранимості чітко сформоване уявлення про соціальну ситуацію у цих осіб часто виявляється джерелом напруженості, тривалих і інтенсивних негативних емоцій, вони уникають ясних і чітких формулювань і у них відсутнє чітке уявлення про те, як саме вони повинні вести себе в тій чи іншій ситуації або чого саме чекають від них оточуючі. Хоча висловлювання таких особистостей логічні й правильно побудовані граматично, у оточуючих вони можуть створити враження двозначності або недостатньої зрозумілості. Причина може

ховатися в тому, що особистість втрачає контроль над поняттями в результаті порушень соціальної комунікації. Однак особистість дуже посилено проявляє себе в областях знань, де використовується символіка (наприклад, математика). Утруднення соціалізації все більше може посилити відчуття внутрішньої напруженості, звідси посилюються труднощі в реальній оцінці ситуації і загальної картини світу. Тому їх активна діяльність зазвичай протікає поза ситуацією, оскільки ці особи нерідко відчувають свою відчуженість і незрозумілість, нездатність стати дійсним членом групи, до якої вони належать формально. Як наслідок цього - амбівалентність у відносинах: очікування уваги з боку оточуючих і боязнь холодності з їхнього боку. Вони виявляють то надмірну дружелюбність, то незрозумілу ворожість, причому надмірно інтенсивні контакти можуть змінюватися раптовими розривами. Недостатність контактів призводить також до аутичного фантазування й формуванню афективно насичених ідей.

9. Гіпотонія [манії] (Ma). Для осіб з високими оцінками за цією шкалою характерно піднесений настрій незалежно від обставин. Вони активні, діяльні, енергійні та життєрадісні. Вони люблять роботу з частими змінами, охоче контактують з людьми, проте інтереси їх поверхневі і нестійкі, їм не вистачає витримки і наполегливості.

низьке значення: Зниження активності і контактів з людьми.

високе значення: Висока оцінка за шкалою "Ma" говорить про можливість:

Підвищений настрій, надмірна активність, велика кількість і легкість виникнення планів та ідей, які часто не здійснюються в силу підвищеної відволікання і переоцінки своїх можливостей, різноманітності інтересів, широким і поверхневим контактом. Клініка: дезадаптація поведінки, надмірно і погано спрямована активність, емоційне збудження, дратівливість, образливість і недостатня стриманість. Діяльність у цих випадках може виявитися неефективною або у зв'язку з тим, що вона не доводиться до кінця, через перемикання уваги на інші об'єкти, або у зв'язку з тим, що перебільшення своїх

можливостей дозволяє планувати її свідомо на нереальні терміни. Діагноз: маніакально-депресивна реакція, манія; Скарги, риси особистості та симптоми: докладність, погане фінансове становище, марення величі, ворожість, гіперактивність, домінування матері, релігійність, балакучість, алкоголізм, зниження працездатності;

Провідні риси: гіперактивність, пихатість, балакучість в анамнезі напади депресії і манії. Схильність до ретроспективного аналізу. Надактивний, багато проектів, під час психозу мова і мислення стають дивними. Коли сердиться, то може спалахнути і нагрубити. У фазах ремісії відзначається пристосування до життя.

ОПИТУВАЛЬНИК ДЕПРЕСІЇ БЕКА

Прізвище та ім'я:	Дата:
--------------------------	--------------

Цей опитувальник складається з групи тверджень. Прочитайте, будь-ласка, кожен групу тверджень і виберіть те, яке найбільш точно характеризує ваше самопочуття, мислення і настрої на сьогодні. Обведіть колом номер вибраного твердження. Зверніть увагу, що спершу необхідно прочитати усі твердження в одній групі і лиш тоді робити вибір.

№		
1	0. Мені не сумно. 1. Мені сумно, я чуюсь пригніченим. 2. Я увесь час чуюсь сумним, пригніченим і не можу відволіктись від цього стану. 3. Я відчуваю нестерпний сум та тугу.	
2	0. Я спокійно думаю про майбутнє. 1. Думки про майбутнє викликають в мені страх та тривогу. 2. Мені нема чого чекати від майбутнього і на що надіятися. 3. Я відчуваю, що в моєму майбутньому нема нічого доброго і я нічого не можу змінити.	
3	0. Я не відчуваю себе невдахою. 1. Я відчуваю, що в мене більше невдач, ніж у інших людей. 2. Моє життя – це суцільна низка невдач та помилок. 3. Я абсолютний невдаха в усьому (навчанні, праці,	

	сімейному житті і т.д.)	
4	<p>0. Я отримую задоволення від улюблених занять і речей.</p> <p>1. Я не отримую такого задоволення, як раніше од улюблених занять та речей.</p> <p>2. Я ні від чого не отримую задоволення.</p> <p>3. Будь-яке заняття викликає в мені нудьгу та тугу.</p>	
5	<p>0. Я не відчуваю відчуття провини.</p> <p>1. Я доволі часто відчуваю провину.</p> <p>2. Я дуже часто чуюсь поганою людиною і мене мучить відчуття провини.</p> <p>3. Мене мучить постійне відчуття провини.</p>	
(6)	<p>1. Я не вважаю, що заслуговую покарання.</p> <p>2. Я допускаю, що заслуговую покарання.</p> <p>3. Я вважаю, що маю бути покараний.</p> <p>4. Я відчуваю, що доля карає мене.</p>	
7	<p>0. Я в основному задоволений тим, ким я є.</p> <p>1. Я незадоволений собою.</p> <p>2. Я гидкий собі.</p> <p>3. Я ненавиджу себе.</p>	
(8)	<p>0. Я не думаю, що я гірший, ніж інші люди.</p> <p>1. Я критикую себе за слабкості та помилки.</p> <p>2. Я постійно докоряю собі за різні помилки.</p> <p>3. Я докоряю собі за усе погане, що діється навколо.</p>	

9	<p>0. У мене не виникає думок про самогубство.</p> <p>1. У мене бувають думки про самогубство, але я знаю, що не зроблю цього.</p> <p>2. Я хочу вмерти і планую самогубство.</p> <p>3. Якщо б була нагода, я б зробив самогубство.</p>	
(10)	<p>0. Я не плачу більш часто, ніж звичайно.</p> <p>1. Я плачу частіше, ніж звичайно.</p> <p>2. Я увесь час плачу.</p> <p>3. Раніше я часто плакав, але тепер не можу заплакати навіть тоді, коли мені цього хочеться.</p>	
(11)	<p>Я не дратуюсь частіше, ніж звичайно.</p> <p>1. Я дратуюся легше, ніж звичайно.</p> <p>2. Я постійно відчуваю роздратування та почуття внутрішнього незадоволення.</p> <p>3. Те, що раніше дратувало мене, тепер мені стало байдуже.</p>	
12	<p>0. Я не втратив цікавості до людей.</p> <p>1. Люди цікавлять мене менше, ніж раніше.</p> <p>2. Я майже повністю втратив інтерес до людей.</p> <p>3. Люди мені глибоко байдужі.</p>	
13	<p>0. Мені не є важче, ніж звичайно приймати рішення.</p> <p>1. Тепер частіше, ніж раніше я зволікаю з прийняттям рішень.</p> <p>2. Мені дуже важко прийняти будь-яке рішення.</p> <p>3. Я не в стані приймати жодних рішень.</p>	

14	<p>0. Я не вважаю, що виглядаю гірше, ніж звичайно.</p> <p>1. Мене турбує, що я виглядаю дещо гірше ніж звичайно і старшим, ніж на свій вік.</p> <p>2. Я відчуваю, що з кожним днем виглядаю усе гірше.</p> <p>3. Я переконаний, що виглядаю жахливо.</p>	
15	<p>0. Мені працюється так, як і раніше.</p> <p>1. Тепер мені часто доводиться змушувати себе братися до праці.</p> <p>2. Я з великою трудностю змушую себе взятися до праці.</p> <p>3. Я не в стані працювати.</p>	
(16)	<p>0. Я сплю не менше і не гірше, ніж раніше.</p> <p>1. Я сплю гірше, ніж раніше.</p> <p>2. Я буджуся на 1-2 години раніше, ніж звичайно і мені важко знову заснути.</p> <p>3. Я буджуся на декілька годин раніше, ніж звичайно і вже не можу заснути.</p>	
17	<p>0. Я не втомлююся більше, ніж звичайно.</p> <p>1. Я втомлююся значно легше, ніж раніше.</p> <p>2. Я втомлююся від будь-якого заняття.</p> <p>3. Я чуюся настільки втомленим, що не в стані будь-чим займатися.</p>	
18	<p>0. У мене нормальний апетит.</p> <p>1. У мене погіршився апетит.</p>	

	<p>2. У мене майже відсутній апетит.</p> <p>3. У мене зовсім нема апетиту.</p>	
(19)	<p>1. Моя вага залишається незмінною.</p> <p>2. За останній час я схуд більше ніж на 3 кг.</p> <p>3. За останній час я схуд більше ніж на 5 кг.</p> <p>4. За останній час я схуд більше ніж на 7 кг.</p> <p>5. Я намагаюся схуднути, свідомо обмежуючи себе в їжі: так / ні</p>	
(20)	<p>0. Моє тілесне здоров'я є добре.</p> <p>1. Мене турбують наявні у мене фізичні симптоми (наприклад, болі в животі, запори та ін.).</p> <p>2. Я дуже занепокоєний наявними в мене фізичними симптомами.</p> <p>3. Я настільки занепокоєний станом свого тілесного здоров'я, що практично не можу думати ні про що інше.</p>	
(21)	<p>0. Мій інтерес до статевого життя за останній час не зменшився.</p> <p>1. Статеве життя мене цікавить зараз менше, ніж звичайно.</p> <p>2. Мій інтерес до статевого життя значно зменшився.</p> <p>3. Я повністю втратив інтерес до статевого життя.</p>	

Примітки:

ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ:

Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації»

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. Активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. Здоров'я (фізичне і психічне);
4. Цікава робота;
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. Наявність хороших і вірних друзів;

9. Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. Продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. Щасливе сімейне життя
16. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. Творчість (можливість творчої діяльності)
18. Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
2. Вихованість (гарні манери);
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. Життєрадісність (почуття гумору);
5. Старанність (дисциплінованість);
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. Непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. Відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);

11. Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. Сміливість у отстаиваннях своєї думки, поглядів;
13. Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. Чесність (правдивість, щирість)
17. Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. Чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуванням у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

ОСОБИСТІСНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК «НПН-А»

Інструкція обстежуваним

"Зараз вам буде запропоновано відповісти на ряд питань, що стосуються деяких особливостей вашого самопочуття, поведінки, характеру.

Будьте відверті, довго не роздумуйте над змістом питань, давайте природний відповідь, який першим прийде вам в голову. Пам'ятайте, що немає "хороших" або "поганих" відповідей. Якщо ви відповідаєте на питання "Так", поставте у відповідній клітині реєстраційного бланка над цифрою знак "+" (плюс), якщо ви обрали відповідь "Ні", поставте під цифрою знак "-" (мінус). Уважно стежте за тим, щоб номер питання анкети і номер клітини реєстраційного бланка збігалися. Відповідати потрібно на всі питання поспіль, нічого не пропускаючи. Якщо у вас виникнуть питання - підніміть руку".

Текст опитувальника

1. Іноді мені в голову приходять такі нехороші думки, що краще про них нікому не розповідати.
2. Запори в мене бувають рідко.
3. Часом у мене бувають напади сміху і плачу, з якими я ніяк не можу впоратися.
4. Часом мені так і хочеться вилаятися.
5. У мене часто болить голова.
6. Іноді я говорю неправду.
7. Мій настрій залежить від суспільства, в якому я перебуваю.
8. Сон у мене зазвичай багатий яскравими сновидіннями.
9. Люблю костюми яскраві і помітні.
10. Мій апетит залежить від настрою: то їм із задоволенням, то знехотя, через силу.

11. Часто яка-небудь нав'язлива думка не дає мені заснути.
12. Я сильно гублюся, опинившись несподівано в центрі уваги.
13. Критика в тому вигляді , в якому її здійснюють багато людей, швидше вибиває мене з колії, ніж допомагає.
14. Я часто поступаю по настрою, а не за переконанням.
15. Часто в суперечці я йду від суті питання і переходжу на особистості.
16. Я не піду на ризик, якщо є тільки мала надія на успіх.
17. Якщо зі мною чинять несправедливо, то я відчуваю, що повинен відплатити, хоча б з принципу.
18. Доля виразно несправедлива до мене.
19. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
20. Часом в мене вселяється злий дух.
21. Зовнішній вигляд мене дуже мало цікавить.
22. Іноді я відчуваю, що моя душа покидає тіло і літає десь у космосі.
23. Раз на тиждень або частіше я без всякої видимої причини раптово відчуваю жар у всьому тілі.
24. Буває, що я пропускаю передовиці в газетах.
25. Буває, що я серджуся.
26. Тепер мені важко сподіватися на те, що я чогось досягну в житті.
27. Буває, що я відкладаю на завтра те, що можна зробити сьогодні.
28. Я охоче приймаю участь у всіх зборах та інших громадських заходах.
29. Вважаю, що одягненим треба бути завжди привабливо, тому що "зустрічають по одягу".
30. Я вважаю, що не слід виділятися серед оточуючих чому б то не було.
31. У незвичайній і залучає увагу одязі я почувуюся чудово.
32. Намагаюся жити так, щоб оточуючі могли сказати про мене: "Ось це людина".
33. Часто мені важко втриматися від жалю до самого себе.
34. Якщо моє вдале зауваження залишилося непоміченим, я більше не повторю його.

35. Якщо я зробив якийсь промах в суспільстві, то про це забуваю досить швидко.

36. Часом мене так і підмиває вступити з ким-небудь у суперечку.

37. Часом я так наполягаю на своєму, що оточуючі втрачають зі мною терпіння.

38. Я не можу до кінця вислухати людину, якщо він, на мою думку, говорить дурні речі.

39. Іноді мені хочеться зробити що-небудь небезпечно або приголомшуюче.

40. Якби люди не були налаштовані проти мене, я досяг би в житті набагато більшого.

41. Я вважаю, що більшість людей здатні збрехати, щоб просунути по службі.

42. Велику частину часу (життя) я цілком задоволений життям.

43. Я вірю, що деякі люди можуть одним дотиком зцілити хворобу.

44. Я знаю людей, які намагаються привласнити мої думки.

45. Сама важка боротьба для мене - боротьба з самим собою.

46. М'язові судоми і посмикування в мене бувають дуже рідко.

47. Іноді, коли я погано себе почуваю, я буваю дратівливим.

48. Я досить байдужий до того, що зі мною буде.

49. В гостях за столом я тримаюся краще, ніж удома.

50. Якщо мені не загрожує штраф і машин поблизу немає, я можу перейти вулицю там, де мені хочеться, а не там де належить.

51. Найбільше з боку навколишніх я ціную увагу до мене.

52. Я люблю одяг модну і незвичайну, яка мимоволі привертає погляди.

53. Буває, що зовсім незнайома людина мені моментально вселяє довіру і симпатію.

54. Пригоди і ризик мене приваблюють, коли в них мені дістається перша роль.

55. Часто я схильний подумки повертатися до своїх дріб'язковим неприємностей, і мені важко викинути їх з голови.

56. Я часто відчуваю себе самотнім і нікому непотрібним.

57. Я відчуваю, що мої друзі та близькі не так сильно потребують в мені, як я в них.

58. Іноді я можу не втриматися і нагрубити, навіть якщо це зашкодить моїм інтересам.

59. Досить часто я дію під впливом хвилинного настрою.

60. Коли на мене кричать, я відповідаю тим же.

61. Часто я готовий на все, щоб перемогти в суперечці.

62. Деякі люди до того люблять командувати, що мене так і тягне робити все наперекір, навіть якщо я знаю, що вони мають рацію.

63. Дехто радий би мені нашкодити.

64. Я ніколи не робив у житті нічого ризикованого тільки заради гострих відчуттів.

65. Я вважаю, що релігія має таке ж право на існування, як і різні науки.

66. Нерідко я відчуваю своєрідне відчуття, ніби "Я" - це не "Я".

67. Я вважаю, що моє сімейне життя така ж хороша, як і у більшості моїх знайомих.

68. Іноді у мене буває таке відчуття, що я просто повинен на нести пошкодження самому собі або комусь іншому.

69. У дитинстві у мене була така компанія, де всі намагалися завжди і в усьому стояти один за одного.

70. У грі я віддаю перевагу вигравати.

71. Зараз моя вага постійна (я не повнію і не худну).

72. Мені приємно мати серед своїх знайомих значних людей, це як би надає вагу у власних очах.

73. Я завжди прагну бути серед людей, щоб "показати" себе.

74. Я люблю опікати когось, хто мені подобається.

75. Я люблю бути першим, щоб мені наслідували, за мною б слідували інші.

76. Іноді я відчуваю клубок у горлі або інші незвичайні ощу-домлення.

77. Встаючи вранці, я часто відчуваю себе втомленим і розбитим.

78. Зміни погоди впливають на мою працездатність і настрій.

79. У відносинах з людьми я часто відчуваю труднощі через почуття сором'язливості, реальних причин для якого немає.

80. Часто я не поступаюся людям не тому, що справа дійсно важливе, а просто через принципу.

81. У мене часто погане, злісний настрій.

82. Я, напевно, людина дратівлива і запальний.

83. Часто я "заводжуся з півоберта".

84. Більшість людей чесні лише тому, що бояться, що на обмані вони попадуться.

85. По-моєму, проти мене щось замишляють.

86. Я знаю, що за мною стежать.

87. У мене бувають напади поганого самопочуття, дратівливості і туги.

88. Часом я відчуваю дивні запахи.

89. Я був би досить спокійний, якщо б у кого-небудь з моєї родини були неприємності через порушення закону.

90. Буває, що з моїм розумом діється щось недобре.

91. Коли я намагаюся щось сказати, то часто помічаю, що в мене тремтять руки.

92. Руки в мене такі ж спритні і моторні, як і раніше.

93. Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються.

94. Думаю, що я людина приречена.

95. Я охоче слухаю ті настанови, які мені приємні і лестять.

96. Я люблю, коли оточуючі приділяють мені багато уваги.

97. Страшенно не люблю всякі правила і обмеження, які мене стискають.

98. Я довго не роздумую у важких ситуаціях, рішення виникає у мене відразу, моментально.

99. У компанії я відчуваю себе ніяково і через це справляю враження гірше, ніж міг би.

100. Мені буває важко заснути через занепокоєння з приводу невдачі.

101. Іноді я помічаю, що абсолютно дріб'язкові думки і спогади цілком захоплюють мене.

102. Я проти того, щоб наді мною жартували.

103. Мене сильно дратують люди, які лізуть без черги, і я їм це завжди висловлюю або не пускаю.

104. Мене важко розсердити.

105. Я досить часто здійснюю вчинки (частіше ніж інші), про які потім доводиться шкодувати.

106. Я думаю, що більшість людей готові піти на нечесний вчинок заради вигоди.

107. Я знаю хто винен в більшості моїх неприємностей.

108. Я важко доступний для контакту чоловік.

109. Я ніколи не потребую співчутті оточуючих.

110. Мої рідні не розуміють мене і здаються мені чужими .

111. Були випадки, коли мені було важко втриматися від того, щоб не поцупити у кого-небудь або де-небудь, наприклад, в магазині.

112. Буває, що я з ким-небудь трохи попліткувати.

113. Часто я бачу сни, про які краще нікому не розповідати.

114. Бувало, що при обговоренні деяких питань я, особливо не замислюючись, погоджувався з думкою інших.

115. У школі я засвоював матеріал повільніше, ніж інші.

116. Моя зовнішність мене в загалом влаштовує.

117. Я дуже люблю читати про злочини та таємничі пригоди.

118. Мені подобається брати участь в конкурсах художньої самодіяльності.

119. Вважаю, що дуже важливо, щоб результат моєї роботи став відомий оточуючим.

120. Я вважаю, що більшість людей здатні збрехати, якщо це в їхніх інтересах.

121. Мені буває важко викласти свої думки словами, тому я рідко включаюсь в бесіду.

122. Буває, що мене турбує почуття провини або докори сумління заради якоїсь дурниці.

123. У розмові з представницями іншої статі я часто уникаю делікатних тем, які можуть викликати збентеження.

124. Я сильно дратуюся, якщо мене кваплять або підганяють.

125. Іноді дрібниця, сказаний на мою адресу, здатний викликати у мене бурхливу реакцію.

126. Якщо я вважаю, що чиню правильно, то думка інших людей мене мало цікавить .

127. Терпіти не можу, якщо мене перебивають в той час, коли я зайнятий.

128. Я вважаю, що часто мене карали незаслужено.

129. Я легко плачу.

130. Я віддаю перевагу темні і сірі тони.

131. Я живу своїми внутрішніми думками, і мене не цікавить дійсність.

132. Я не відчуваю (не сприймайте) заперечень і критики, а завжди думаю і роблю по-своєму.

133. Я цілком впевнений у собі .

134. Раз на тиждень або частіше я буваю дуже збудженим і схвильованим.

135. Іноді я відчуваю, що хтось керує моїми думками.

136. Я щодня випиваю незвично багато води.

137. Буває, що непристойна або навіть непристойна жарт викликає у мене сміх.

138. Щасливіше всього я буваю, коли один.

139. У компанії я не залучаю до себе уваги.

140. У компанії мій настрій куди краще, ніж удома.
141. Я здатний вчинити щось видатне.
142. Мені подобається виступати перед ким-небудь.
143. Думаю, що я більш чутливий до естетичних сторін життя, ніж більшість людей.
144. Я часто відчуваю себе менш пристосованим до життя і її вимогам, ніж інші.
145. Я набагато більше зацікавлений у пошуках духовних і художніх цінностей, ніж ділових і матеріальних.
146. У більшості випадків я дотримуюся формули: "Ризик - благородна справа".
147. Мені дуже важко, майже не можливо змовчати за образу.
148. Мені часто небудь так набридає, що я відчуваю себе "ситим по горло".
149. У мене ніколи не було неприємностей через грубі порушення дисципліни, конфліктів з товаришами і ін
150. У мене рідко дзвенить або гуде у вухах.
151. Упевнений, що за моєю спиною про мене говорять.
152. Мої ідеї і думки виглядають, як випереджають час.
153. Мене дратує, коли мене відволікають від важливої роботи, наприклад, просять поради.
154. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
155. Хтось намагається впливати на мої думки.
156. Я любив казки Андерсена.
157. Навіть серед людей я зазвичай відчуваю себе самотнім.
158. Мене легко привести в замішання.
159. Я легко втрачаю терпіння з людьми.
160. Мені часто хочеться померти.
161. Я б погодився виступити в ролі конференсьє на концерті у якої-небудь знаменитості.

162. Мене завжди дратують люди, які прагнуть бути першими в компанії.
163. У мене псується настрій, я відчуваю себе погано, якщо оточуючі не проявляють до мене належної уваги.
164. Мені подобається цитувати незвичайні або шокуючі висловлювання мудреців або великих людей.
165. Іноді я не наважуюся здійснити свої ідеї через страх, що вони можуть виявитися нереальними.
166. Я сильно ніяковію, якщо говорять про моєму характері.
167. Мене бентежать непристойні анекдоти та історії.
168. Я не вважаю за потрібне приховувати своє презирство чи негативну думку про когось або про щось.
169. Мені часто кажуть, що я запальний.
170. Я не дуже лажу з людьми.
171. У сучасному житті занадто багато дратівливих перешкод, обмежень.
172. У моєму житті був один або кілька випадків, коли я відчував, що хтось за допомогою гіпнозу змушує мене робити ті чи інші вчинки.
173. У мене ніколи не було зіткнень з законом.
174. Я вважаю, що пророцтва й осяяння мають великий сенс.
175. Я б вважав за краще більшу частину часу сидіти, нічого не робити, мріяти ("філософствувати").
176. Часом я шкодую, що живу на цьому світі.
177. Бувало, що я кидав розпочату справу, тому що боявся, що не впораюся з ним.
178. Майже кожен день трапляється щось, що лякає мене.
179. До питань релігії я ставлюся байдуже, вони мене не займають.
180. Напади поганого настрою бувають у мене рідко.
181. Я заслуговую суворого покарання за свої вчинки.
182. Мої переконання і погляди непохитні.
183. Дуже рідко критика та заперечення на мою адресу бувають справедливими.

184. У компаніях я завжди є центром уваги.
185. Я ставлюся до таких людей, які вміють захоплюватися і схилитися перед ким-небудь або чому-небудь.
186. Думаю, що класичні музичні твори, живопис роблять на мене більше враження, ніж на інших.
187. У мене нерідко буває стан, коли я ось-ось можу заплакати.
188. Йдучи з дому, я часто турбуюся про те, чи закрита двері, вимкнений газ і т.д.
189. Мене ніколи не турбує небезпека заразитися небудь хворобою через дверні ручки.
190. Досить часто я відчуваю, що у мене все "кипить" всередині.
191. Люди мене вважають спокійною і врівноваженою людиною.
192. Іноді я відчуваю таку лють, що хочеться зламати двері або розбити вікно.
193. Мені здається, що я все відчуваю більш гостро, ніж інші.
194. Людина, яка вводить людей в спокуса, залишаючи без нагляду цінне майно, винен приблизно так само, як і той, хто це майно краде.
195. Думаю, що кожен може збрехати, щоб уникнути неприємностей.
196. Я досить спокійно перенесу вид тварин, що страждають.
197. У мене бувають дуже незвичайні і своєрідні внутрішні переживання.
198. Все на землі підпорядковується якійсь владної "магічної" силі.
199. У мене бували періоди, коли через хвилювання я втрачав сон.
200. Я людина нервова і легко збудлива.
201. Мені здається, що нюх у мене таке ж, як у інших (не гірше).
202. Все у мене виходить погано, не так як треба.
203. Я майже завжди відчуваю сухість у роті.
204. Велику частину часу я відчуваю себе втомленим.
205. У компанії я люблю розповідати різні історії з тим, щоб заволодіти загальною увагою.

206. Мені подобається заводити знайомства з впливовими і авторитетними людьми.

207. Для мене властива деяка примхливість.

208. Я ніяковію вступити в суперечку навіть за добре відомим мені питання.

209. Я надмірно чутливий і легко ранимий.

210. Мені, безумовно, не вистачає впевненості в собі.

211. Я готовий відмовитися від своїх намірів, якщо оточуючі вважають, що я не правий або цього робити не варто.

212. Я віддаю перевагу діяти імпульсивно, під впливом моменту, навіть якщо це призводить до труднощів.

213. Зазвичай я спокійно переношу самовдоволених людей, навіть якщо вони багато вихваляються.

214. Я завжди в змозі суворо контролювати прояв своїх почуттів.

215. Я вразливого більшості людей.

216. Більшість людей в глибині душі не люблять обтяжувати себе заради того, щоб допомогти іншим.

217. Моя мати і батько часто змушували мене коритися навіть тоді, коли я вважав це нерозумним.

218. Мені в голову приходять часто дивні і незвичайні думки.

219. Часто-небудь дрібниці дозволяють мені прийти до приголомшливих висновків.

220. Мені подобається шукати незвичайні або парадоксальні прийоми вирішення різних завдань і питань.

221. Іноді я відчуваю, що близький до нервового зриву.

222. Мене дуже дратує, що я забуваю, куди кладу речі.

223. Я дуже уважно ставлюся до того, як я одягаюся.

224. Пригодницькі розповіді мені подобаються більше, ніж розповіді про кохання.

225. Мені дуже важко пристосуватися до нових умов життя, роботи. Перехід до будь-яких умов життя, роботи, навчання здається нестерпно важким.

226. Мені здається, що по відношенню до мене особливо часто чинять несправедливо.

227. Мені подобається, коли всі визнають мене главою або призвідником.

228. Я намагаюся уникати незвичайних висловлювань і вчинків, які бентежать оточуючих.

229. Мені приносить велике задоволення робити ризиковані вчинки заради забави.

230. Я цілком можу обійти закон, якщо по суті не порушую його.

231. Я часто пропускаю можливість через свою внутрішню нерішучості.

232. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я щойно познайомився.

233. Мені часто доводиться приховувати свою сором'язливість ціною великих зусиль.

234. Приймаючи рішення, я більше керуюся серцем, ніж розумом.

235. Рідко що можна здійснити поступовими, помірними методами, частіше необхідно застосувати силу.

236. Я висловлюю свої думки так, як вони приходять мені в голову, а не намагаюся їх спочатку краще сформулювати.

237. Безумовно, на мою долю випало більше турбот і занепокоєння, ніж належить.

238. Іноді мій слух настільки загострюється, що це навіть мені заважає.

239. У мене відсутні вороги, які по-справжньому хотіли б заподіяти мені якесь зло.

240. Мене не хвилює, якщо оточуючі вважають мої вчинки незвичайними.

241. Я не можу зрозуміти людей, які плачуть в кіно.

242. Вважаю, що я відрізняюся від більшості людей своєю незвичайною поведінкою.

243. Я часто відчуваю себе несправедливо скривдженим.

244. Моя думка часто не збігається з думкою оточуючих.

245. Я часто відчуваю почуття втоми від життя і мені не хочеться жити.

246. На мене звертають увагу частіше, ніж на інших.

247. У мене бувають головні болі і запаморочення через переживання.

248. Часто в мене бувають періоди, коли мені нікого не хочеться бачити.

Нікого!

249. Мені важко прокинутися в призначену годину.

250. Мені приємно мати серед своїх знайомих значних людей, це піднімає мій авторитет.

251. Мені подобається їжа, приготовлена з екзотичних продуктів.

252. Я гостро і тривало переживаю невдачі.

253. Люди легко можуть змінити мою думку, яке перед цим здавалося мені остаточним.

254. Я можу йти попереду інших в уявних міркуваннях, але не в діях.

255. Часом я впевнений у своїй непотрібності.

256. Деякі історії (анекдоти) настільки цікаві, що мені буває не просто смішно, а настає "дикий сміх і захоплення".

257. Вважаю, що сильній людині можна багато пробачити.

258. Я вважаю, що для цікавого і привабливої справи всякі правила і обмеження можна обійти.

259. Зазвичай мене насторожують люди, які ведуть себе кілька дружелюбнее ніж я очікував.

260. Про мене кажуть вульгарні і образливі речі.

261. Коли я перебуваю в приміщенні, я відчуваю себе якимось тривожно і неспокійно.

262. Я людина особлива і незрозумілий для інших (не такий як усі).

263. Часом мені дуже хотілося покинути будинок.

Обробку результатів проводять по семи "ключам", відповідних шкалами: "достовірність", "нервово-психічна стійкість", "істерії", "психастенії", "психопатії", "параної", "шизофренії". На кожне питання тесту обстежуваний може відповідати "так" або "ні". Тому при обробці результатів враховується кількість відповідей, що співпали з "ключем". Кожне збіг з ключем оцінюється в один "сирий" бал.

Шкала достовірності оцінює ступінь об'єктивності відповідей. У разі, якщо загальна кількість "сирих" балів дорівнює або перевищує 8, то отримані дані слід вважати недостовірними внаслідок прагнення військовослужбовця відповідати соціально бажаного типу особистості.

Таблиця № 1

"Ключі" для обробки реєстраційного бланка до особистісного опитувальником "НПН-А"

Найменування шкали	Номери питань з відповіддю „Так”	Номери питань з відповіддю „Ні”
Достовірність (Д)		1, 4, 6, 24, 25, 27, 47, 49, 50, 70, 72, 93, 112, 114, 137
Нервово-психічна нестійкість (НПН)	3, 5, 23, 26, 48, 68, 89, 90, 91, 94, 111, 113, 115, 134, 135, 136, 138, 155, 157, 158, 159, 160, 177, 178, 181, 199, 200, 202, 203, 204, 221, 222, 223, 225, 226, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271	2, 28, 45, 46, 67, 69, 71, 92, 116, 133, 156, 179, 180, 182, 201, 224

Істерія (І)	7,8,9,10,29,31,32,51,52,53,54,73, 74,75, 76, 95, 96, 97, 98, 117, 118, 119, 120, 139, 140, 141, 142, 161, 162, 163, 164, 183, 184, 185, 205, 206, 207, 227, 229, 250, 251, 272, 273	30, 139, 228
Психастенії (Іс)	11, 12, 13, 33, 34, 55, 56, 57, 77, 78, 79, 99, 100, 101, 121, 122, 123, 143, 144, 145, 165, 166, 167, 186, 187, 188, 189, 208, 209, 210, 211, 231, 232, 233, 252, 253, 254, 255, 274, 275, 276	35, 230
Психопатії (ІІ)	14, 15, 17, 36, 37, 38, 39, 58, 59, 60, 61, 80, 81, 82, 83, 102, 103, 105, 124, 125, 126, 127, 146, 147, 148, 168, 169, 170, 171, 190, 192, 212, 234, 235, 256, 257, 258	16, 104, 149, 191, 213, 214, 236
Параної (ІІа)	18, 19, 20, 40, 63, 85, 86, 107, 128, 129, 151, 172, 193, 215, 237, 238	41, 42, 62, 64, 84, 106, 150, 173, 194, 195, 216, 217, 239, 259, 260, 261
Шизофренія (ІІІ)	21, 22, 43, 44, 65, 66, 87, 88, 108, 109, 130, 131, 132, 152, 153, 154, 174, 175, 196, 197, 198, 218, 219, 220, 240, 241, 242, 262, 263, 264.	

Графарет з "Ключами" для обробки реєстраційного бланка до особистісного опитувальника "НПН-А"

Найменування шкал і кількість відповідей що співпали з ключем							Стени
Д	НПН	І	Пс	Пп	Пя	Ш	
10 >	13 >	36 >	27 >	30 >	16 >	11 >	10
9	12	33 - 35	23 - 26	27 - 29	15	10	9
8	10-11	29 - 32	19 - 22	23 - 26	14	9	8
6 - 7	8 - 9	25 - 28	16 - 18	20 - 22	13	7 - 8	7
4 - 5	7	22 - 24	12-15	16 - 19	12	6	6
3	5 - 6	18 - 21	9 - 11	13 - 15	11	4 - 5	5
2	3 - 4	15 - 17	5 - 8	10 - 12	10 - 9	3	4
1	2	11 - 14	2 - 4	6 - 9	8	2 - 1	3
0	1	7 - 10	1	3 - 5	7	0	2
0	0	< 6	0	2	< 6	0	1

НПН Істерія Психастенія Психопатія Параноя Шизофренія

Таблиця № 2

Переклад в Стен результатів, отриманих за шкалами методики "НПН-А"

Найменування шкал і кількість відповідей що співпали з ключем							Стени
Д	НПН	І	Пс	Пп	Пя	Ш	
10 >	13 >	36 >	27 >	30 >	16 >	11 >	10
9	12	33 - 35	23 - 26	27 - 29	15	10	9
8	10-11	29 - 32	19 - 22	23 - 26	14	9	8
6 - 7	8 - 9	25 - 28	16 - 18	20 - 22	13	7 - 8	7

4 - 5	7	22 - 24	12-15	16 - 19	12	6	6
3	5 - 6	18 - 21	9 - 11	13 - 15	11	4 - 5	5
2	3 - 4	15 - 17	5 - 8	10 - 12	10 - 9	3	4
1	2	11 - 14	2 - 4	6 - 9	8	2 - 1	3
0	1	7 - 10	1	3 - 5	7	0	2
0	0	< 6	0	2	< 6	0	1

Показники в 8, 9, 10 Стен вважаються високими і свідчать про значну вираженості відповідних ознак. 4, 5, 6, 7 Стен - середні показники і говорять про незначну (допустимій нормі) виразності ознак. Показники менше 4 Стен - про практичну відсутність зазначених ознак.

Інтерпретація шкал

Шкала нервово-психічної нестійкості.

Низький рівень поведінкової регуляції, порушення міжособистісних відносин, недостатня соціальна зрілість, порушення професійної діяльності, порушення дисциплінарних та моральних норм поведінки, відсутність адекватної самооцінки і реального сприйняття дійсності, низькі адаптаційні можливості.

Високі показники за шкалою НПН свідчать про наявність у обстежуваного ознак нервово-психічної нестійкості, характер якої уточнюється при інтерпретації профілю особистості (графічне зображення результатів за шкалами опитувальника).

Шкала істерії.

Для осіб з високими показниками характерні позерство, егоцентризм, самозакоханість, демонстративність і театральність поведінки, бажання бути в центрі уваги, прагнення здатися в очах оточуючих значною особистістю, жага визнання та оригінальності, схильність до перебільшень. Поверхове ставлення до поставлених завдань, недбале їх виконання. Хвороблива і неадекватна

реакція на громадський осуд, невизнання "заслуг". Діяльність і поведінку орієнтовані на зовнішній ефект.

Шкала психастенії.

Характерні висока тривожність, помисливість, нерішучість, невпевненість у собі, особливо в умовах динамічної обстановки, дефіциту часу та інформації; підвищена вразливість і почуття неповноцінності, нескінченне аналізування своїх дій, схильність до сумнівів, зниженою самооцінці і невдоволення собою; вимогливість у виконанні формальностей, делікатність і тактовність, боязкість, знижена активність; трудність у прийнятті рішень, уникнення відповідальних завдань.

Шкала психопатії.

Підвищені збудливість, агресивність, нелагідність, експлозивність, впертість і наполегливість; схильність до бурхливих реакцій протесту і прямолінійною критиці; низький рівень самоконтролю, владність, високе почуття суперництва, прагнення будь-якою ціною відстояти, виправдати свої вчинки і переконання; непередбачуваність емоцій і вчинків.

Шкала параної.

Схильність до утворення "видатних ідей" та "боротьбу за справедливість"; глибоке теоретизування, прямолінійність у судженнях, зарозумілість і самовпевненість; уміння захопити, організувати людей на реалізацію своїх ідей; вузькість і однобічність інтересів, недовіру і підозрілість, завзятість у відстоюванні переконань, конфліктність у разі невизнання заслуг.

Шкала шизофренії.

Схильність до теоретичних побудов і несподіваним умовиводів, часто не збігається з висновками і судженнями оточуючих, оригінальність і споглядальність; емоційна холодність, поверхнєве співпереживання, нерозуміння товаришів, безцеремонність і жорсткість або, навпаки, підвищена вразливість і чутливість; прагнення до занурення у власний світ, відчуженість, замкнутість, безплідна мрійливість, наростаючі труднощі в спілкуванні.

Слід пам'ятати, що ізольованою інтерпретації може зазнавати тільки шкала НПН, всі ж інші шкали - як єдине ціле, а не як сукупність незалежних шкал. Підйом по одній з шкал говорить про найбільшому присутності ознак цієї шкали в загальній характеристиці нервово-психічної нестійкості особистості.